

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego 2007-2011

Wrocław MMVI

1. Wstęp

Formułując Program Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego założono, że zasoby regionalnego dziedzictwa kulturowego są zasadniczym czynnikiem wpływającym na kształtowanie się tożsamości regionalnej. Zasoby te określają i wyznaczają w dużym stopniu uwarunkowania rozwoju województwa, stanowiąc obciążenie ale i będąc szansą promocji. Dziedzictwo przeszłości to również podstawa budowania związków mieszkańców z regionem, scena ich życia codziennego. Zabytki to atrakcyjne miejsca przyciągające turystów do tej części Polski. Głównym celem sformułowania Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego Dolnego Śląska poprzez określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Urzędu Marszałkowskiego.

Przyjęto następujące zasady konstruowania celów i zadań programu oraz sposobów ich realizacji: Zadania winny być realne i skupione na wybranych celach. Program powinien wzmocniać istniejące mechanizmy a nie kreować nowe, konkurencyjne. Program ma dotyczyć całego regionu a nie tylko metropolii lub wybranych, pojedynczych obiektów. Przy opracowaniu Programu oparto się na założeniu, iż dziedzictwo kulturowe Dolnego Śląska jest elementem powszechnie rozpoznawanym przez mieszkańców a jednocześnie stanowi coraz silniejszy wyraz kształtującej się tożsamości regionalnej i ponadregionalnej. W ten sposób program wpisuje się w określoną w „Strategii rozwoju województwa dolnośląskiego do 2020 roku” misję regionu, zdefiniowaną następująco: **Dolny Śląsk to region, który łączy Polskę z Europą.**

Ilekcroć w tekście pojawia się określenie Program oznacza to Program Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego.

2.1. Podstawy prawne formułowania Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego.

Podstawę prawną sporządzenia wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami stanowi *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U.03.162.1568), która wprowadza obowiązek sporządzania przez samorządy zarówno wojewódzkie, powiatowe oraz gminne programów opieki nad zabytkami oraz programów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Zgodnie z art. 87 ust. 1 cytowanej *Ustawy* zarząd województwa jest zobowiązany do sporządzania na okres 4 lat wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami (podobne dokumenty winny być przygotowane odpowiednio przez zarząd powiatu oraz odpowiednio wójta, burmistrza lub prezydenta miasta).

Program zostaje opracowany i przyjęty do realizacji na okres 4 lat (2007-2011) i jest to związane z koniecznością realizacji zadania własnego przez samorząd województwa.

Zasadnicze cele programów opieki nad zabytkami zostały w art.87 ust.2 *Ustawy* określone następująco:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2.2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w art.4 i 5, wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami, które zostały zdefiniowane w sposób następujący:

- ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub

nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrole stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska,

- opieka nad zabytkiem w rozumieniu ustawy sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury.

Zgodnie z art. 6. *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* przez zabytek rozumiana jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Za zabytki nieruchome uznaje się krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości bądź instytucji.

Za zabytki ruchome uznaje się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty oraz pamiątki historyczne, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne oraz przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytkami archeologicznymi są pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ustawowej ochronie podlegają również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7 *Ustawy* definiuje w zamkniętym katalogu następujące formy ochrony zabytków:

1. wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków;

Zgodnie z art. 9. ust.1 *Ustawy* do rejestru zabytków (...) *wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.* (art. 9 ust.2)

Zgodnie z art. 10. ust. 1 *Ustawy* do rejestru *wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę* (art. 10 ust.2).

Sposób prowadzenia rejestru oraz ewidencji zabytków określa Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. (Dz. U.04.124.1305.)

2. uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego;

3. utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się pod względem krajobrazowym terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej; park kulturowy może utworzyć na podstawie uchwały rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków;

4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, dotyczące w szczególności zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia; innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych; w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

3. Założenia wynikające z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Opracowanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest ustawowym obowiązkiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W dostępnych dokumentach najważniejsze pod względem merytorycznym są zasady postępowania konserwatorskiego:

- zasada *primum non nocere*,
- zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- zasada minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- zasada, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- zasada czytelności i odróżnialności ingerencji,
- zasada odwracalności metod i materiałów,
- zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Zasady powyższe dotyczą i winny obowiązywać nie tylko konserwatorów zajmujących się technologiczną stroną restauracji dzieł sztuki, konserwatorów-architektów lub urbanistów ale również pracowników urzędów konserwatorskich czy też pracowników samorządów, zwłaszcza w zakresie opiniowania i przyznawania środków na realizację programów i projektów związanych z ochroną zabytków.

W tezach do krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wyznaczone zostały następujące cele działań:

1. W zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:

- Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
- Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków ruchomych. Określenie kategorii stopnia zagrożeń.
- Pełna ocena stanu krajowego zasobu dziedzictwa archeologicznego. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych.
- Objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki.
- Pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
- Ocena stanu służb i możliwości wypełniania całokształtu zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.
- Ocena stanu i stopnia objęcia opieką zabytków w poszczególnych kategoriach. Doskonalenie i rozwijanie oraz podnoszenie efektywności i skuteczności instytucjonalnej i społecznej ochrony i opieki nad zabytkami.

- Udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i zabytkami.

2. W zakresie działań o charakterze systemowym:

- Powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa. Realizacja powszechnych tendencji europejskich i światowych do rozszerzania pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe obejmujące i dobra kultury i natury (World Cultural Heritage).
- Przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego wytyczającej główne założenia koncepcji ochrony w Polsce. Wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania i gospodarowania.

3. W zakresie systemu finansowania:

- Stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej

4. W zakresie dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania:

- Tworzenie systemu i stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji. Stworzenie warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac, przy wszystkich grupach i typach obiektów zabytkowych.
- Gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa.
- Wypracowanie i wprowadzenie szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa w planach zagospodarowania przestrzennego. Wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.

5. W zakresie kształcenia i edukacji:

- Utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony. Zorganizowanie systemu podnoszenia kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.
- Kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyzmu oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa. Budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.
- Upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej. Tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.

6. W zakresie współpracy międzynarodowej:

- Wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie.

- Oparcie działań na pojęciu wspólnego dziedzictwa kultury ludzkości. Troska o ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

Uwaga: Prace nad programem krajowym nie zostały jeszcze ukończone, dostępne publicznie są jedynie przedstawione powyżej tezy.

4. Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2020.

Ogólne wytyczne do konstruowania programu wojewódzkiego zawiera przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. *Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013* (w 2005 r. Ministerstwo Kultury przygotowało *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*), będąca rządowym dokumentem tworzącym ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, a także dla wspólnoty Polski z Unią Europejską. Strategia została stworzona centralnie dla obszaru całej Polski. Określa spójne działania horyzontalne, realizowane w regionach. Stąd celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce, a celami częściowymi są m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków, wzrost efektywności zarządzania sferą kultury itd. Jednym z instrumentów za pomocą, których realizowane są wspomniane cele *Strategii* jest *Narodowy Program Kultury Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2020*, który za cel strategiczny przyjął intensyfikację i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksową poprawę stanu zabytków nieruchomych.

Cele częściowe programu to:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego,
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

Cele programu realizowane będą w ramach 2 priorytetów i 5 działań.

Priorytet I Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działanie 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków.

W ramach działania zostaną zaproponowane zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku. Rodzi to konieczność przeprowadzenia szerokich konsultacji ze środowiskami konserwatorskimi, właścicielami zabytków, a także z ewentualnymi

partnerami Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wdrażającymi zaproponowany system, a następnie wystąpienie z inicjatywami ustawodawczymi przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.

W ramach działania realizowane będą projekty rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne. Projekty muszą posiadać znaczący wpływ ekonomiczny na rozwój regionalny, w tym szczególnie przyczyniać się do wzrostu dochodów, jak i zwiększać ilość miejsc pracy.

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości przez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Realizacja działania odbywać się będzie poprzez programowanie i wdrażanie kompleksowych programów dotyczących markowych produktów turystyki kulturowej w Polsce w latach 2004-2020. Działanie obejmuje pięć miast mających największą szansę na europejskim rynku turystyki kulturowej: Warszawę, Kraków, Gdańsk, Poznań i Wrocław.

Priorytet II Edukacja i administracja na rzecz dziedzictwa kulturowego.

Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.

W ramach działania przewiduje się zrealizowanie zadań mających na celu podniesienie wykształcenie kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, oraz podniesienie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków, jak również powołanie zespołu naukowego zajmującego się badaniami naukowymi w sferze wpływu zachowania i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno – ekonomiczny regionów, w tym szczególnie turystyki. Ponadto planuje się promowanie zachowania dziedzictwa kulturowego wsi poprzez aktywizację społeczności wiejskich, a także ochronę i popularyzację kultury ludowej.

Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wywozem i przewozem przez granice.

Działanie realizowane będzie poprzez wdrożenie Programu „Absent Patrymonium” - sieci informacji wirtualnej o zabytkach wywożonych i zaginionych. Program wpisuje się w cele i założenia MF EOG

Oprócz wytyczonych w NPK „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” priorytetów i założonych działań, zadania wytyczone w dokumencie będą realizowane przez podprogramy m.in. Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, Program Operacyjny „Promesa Ministra Kultury” , Program Narodowy Produkt Turystyczny Miasta Stołecznego Warszawy „Trakt królewski”.

5. „Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku” i „Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego” a wojewódzki „Program Opieki nad Zabytkami”.

5.1. Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku

Przyjęta przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego Uchwałą nr XLVIII/649/2005 z dnia 30.11.2005 roku „Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku” określa główne cele rozwoju województwa i działania samorządu wojewódzkiego zmierzające do wspierania społeczno-gospodarczego rozwoju regionu, wzmocnienia jego konkurencyjności, wzrostu spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej.

Jako mocne strony regionu wskazano bezpośrednio lub pośrednio związane z ochroną zabytków:

Wartości kulturowe o znaczeniu europejskim (zabytki, zespoły pałacowo klasztorne).

Liczne zasoby zabytkowe oraz pamiątki historyczne, jak: obiekty architektury i budownictwa, muzea i skanseny, stanowiska archeologiczne, miejsca pielgrzymkowe, obiekty martyrologii, imprezy kulturalne i turystyczne.

Występowanie najwyższej klasy miejskich zespołów zabytkowych oraz zabytków pocysterskich o znaczeniu międzynarodowym, atrakcyjnych dla turystów zagranicznych.

Relatywnie gęstą sieć miast o interesującej historycznie zabudowie, które stanowią dobrą bazę małych regionalnych centrów rozwoju.

Górskie i podgórskie miejscowości turystycznie z XIX-wiecznymi tradycjami letniskowymi i charakterystyczną stylową zabudową sanatoryjno-pensjonatową.

Jako słabe strony regionu wskazano bezpośrednio lub pośrednio związane z ochroną zabytków:

Zły stan techniczny wielu zabytków, głównie rezydencjonalnych, obniżających ich atrakcyjność turystyczną jako walorów krajoznawczych.

Brak ładu przestrzennego w zagospodarowaniu miejscowości, obszarów i tras komunikacyjnych oraz niski poziom estetyki otoczenia na terenach mieszkaniowych.

Brak tras systemowych np. zwiedzania obiektów architektury przemysłowej, drewnianej architektury przysłupowej.

Powszechny brak informacji turystycznej, głównie oznakowania tras, kierunków i obiektów do zwiedzania w dużych i średnich miastach.

W zakresie poprawy ładu przestrzennego, harmonijności struktur przestrzennych „Strategia Rozwoju Województwa do 2020 roku” dzieli się na trzy sfery: gospodarczą, przestrzenną i społeczną. Opieka i ochrona dziedzictwa kulturowego została uwzględniona w sferze przestrzennej i społecznej.

Celem sfery przestrzennej jest zwiększenie spójności przestrzennej i infrastrukturalnej regionu i jego integracja z europejskimi obszarami wzrostu. **Priorytet III Poprawa ładu przestrzennego, harmonijności struktur przestrzennych** uwzględnia m.in. **Działanie 3.3. Ochrona dziedzictwa**

kulturowego, które obejmuje wsparcie dla poczynań związanych z opisem, ochroną oraz propagowaniem dziedzictwa kulturowego regionu i uwzględnieniem dorobku kulturowego mniejszości narodowych, etnicznych, religijnych - budowa sprawnego systemu budowy instytucjonalnej sprzyjającej takim inicjatywom.

Głównym celem sfery społecznej jest rozwijanie solidarności oraz postaw obywatelskich, twórczych i otwartych na świat. **Priorytet II Umocnienie społeczeństwa obywatelskiego, rozwój kultury** zawiera m.in. **Działanie 2.1. Optymalizacja infrastruktury kulturalnej, zwiększenie aktywności społecznej w obszarze kultury**. W ramach działania przewiduje się pełną inwentaryzację infrastruktury kultury oraz wypracowanie rozwiązań umożliwiających jej efektywne wykorzystanie m.in. poprzez tworzenie zachęt do szerszego włączania się społeczeństwa regionu w kreowanie oraz odbiór kultury. Na bazie tego działania przewiduje się realizację projektów nakierowanych na modernizację i uzupełnienie bazy kulturalnej na Dolnym Śląsku.

Kolejnym działaniem w ramach Priorytetu II jest **Działanie 2.2. Umocnienie społeczeństwa obywatelskiego, rozwój kultury. Ochrona dziedzictwa cywilizacyjnego. Rozwój tożsamości regionalnej**:

Przedmiotem Działania jest inwentaryzacja dziedzictwa cywilizacyjnego regionu, budowa infrastruktury zapewniającej jego bezpieczeństwo, propagowanie go wśród mieszkańców oraz włączenie w programy kształcenia różnych typów szkół elementów wiedzy na ten temat.

Korzystając z powyższych kierunków i ustaleń zawartych w „Planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego” i przede wszystkim w „Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 roku” *Program Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego* określi w jakim zakresie Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego będzie prowadzić, animować i wspierać działania podejmowane w opisanych powyżej Działaniach przez okres najbliższych 4 lat, tak aby wypełnić treścią zdeterminowaną wielokulturowym i wielonarodowym dziedzictwem przeszłości regionu jego współczesną misję: pomostu oraz miejsca spotkań łączącego Polskę z Europą.

5.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa.

Podstawę formułowania kierunków polityki przestrzennej dla województwa dolnośląskiego stanowi polityka rozwoju województwa określona w „Strategii rozwoju województwa dolnośląskiego do 2020 roku ” przyjęta przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego Uchwałą nr XXVIII/511/2000 z dnia 15.12.2000 r. W oparciu o zawarte w niej założenia powstał „Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego”, który określa cele strategiczne rozwoju przestrzennego województwa oraz cele, zasady realizacji i kierunki polityki przestrzennej dla podstawowych systemów zagospodarowania województwa, współpracy międzynarodowej oraz ustala priorytety polityki przestrzennej województwa i kierunki polityki przestrzennej dla obszarów problemowych.

Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego winien być zgodny z wyznaczonymi w „Planie zagospodarowania przestrzennego województwa” (uchwalonym przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego uchwałą nr XLVIII/873/2002 z dnia 30 sierpnia 2002 r.) celami polityki przestrzennej,

zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W zakresie gospodarowania przestrzenią „Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego” zakłada m.in. *ochronę bogatego i różnorodnego dziedzictwa kulturowego województwa poprzez kształtowanie struktur przestrzennych umożliwiających ochronę krajobrazu kulturowego, obiektów zabytkowych oraz wskazania działań dla udostępnienia tych zasobów społeczeństwu.*

W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto w planie ogólne zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

6. Istniejącej programy opieki nad zabytkami w województwie dolnośląskim.

Rozpoczynając pracę nad *Programem* założono, że jedną z podstaw do jego opracowania będą wnioski sformułowane lub wynikające z programów opracowanych przez samorządy powiatowe i lokalne.

W wyniku przeprowadzonej przez Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego ankiety skierowanej do wszystkich samorządów lokalnych stwierdzono, że na terenie województwa dolnośląskiego opracowano i uchwalono do 30.03.2006 r. zaledwie dwa programy opieki nad zabytkami, dla gmin: Kamieniec Ząbkowicki i Lubin.

Programy te skupiają się na:

- dofinansowaniu z budżetu gmin instalacji zabezpieczających obiekty zabytkowe przed pożarem i kradzieżą,
- publikowaniu na stronach internetowych gmin informacji o zabytkach,
- monitoringu Gminnej Ewidencji Zabytków.

W przygotowaniu są programy dla Głogowa, Legnicy, Kłodzka, Oleśnicy, Wałbrzycha, Wołowa i gmin: Prochowice, Ścinawa oraz Pieńsk (informację o podjęciu prac podano na podstawie deklaracji złożonych przez respondentów). Brak natomiast informacji o podjęciu prac nad programami dla powiatów, za wyjątkiem miasta Legnica.

7. Organy ochrony zabytków - zakres kompetencji.

Zgodnie z art. 89 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* organami ochrony zabytków są:

1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.
2. Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Artykuł 90. Ustawy stanowi, że:

1. Generalny konserwator zabytków jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Do zadań wykonywanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków należy, w szczególności:

- opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju,
- podejmowanie działań związanych z wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami,
- prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem,
- wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz przepisach odrębnych,
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków,
- promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków,
- organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich,
- organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych,
- opiniowanie wniosków o nadanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”,
- współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków,
- organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Do zadań wykonywanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków należy w szczególności (art. 91.4. Ustawy):

- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

- sporządzanie, w ramach przyznaných środków budżetowych, planów finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie,
- wydawanie, zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,
- sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych,
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- opracowywanie wojewódzkich plany ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów,
- upowszechnianie wiedzy o zabytkach,
- współpraca z innymi organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków.

Przy ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego działa Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniotawczo-doradczy w sprawach realizacji polityki Rady Ministrów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Przy Generalnym Konserwatorze Zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska jako organ opiniotawczy do spraw działań konserwatorskich podejmowanych przy zabytkach.

Przy Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków działa Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniotawczy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków wraz z ośrodkami regionalnymi (dla regionu Dolnego Śląska powołany został Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków we Wrocławiu) zajmuje się problematyką rozpoznania, dokumentacji i ochrony dziedzictwa kulturowego, wspierając w tym zakresie działania administracji państwowej i samorządowej.

8. Charakterystyka zasobów zabytków województwa dolnośląskiego

8.1. Dane statystyczne

Województwo dolnośląskie jest częścią większego regionu geograficzno-historycznego jakim jest Śląsk. Regionu, który jak inne tereny pograniczne Europy swą samodzielność kulturową w minionym milenium ukształtował w wyniku złożonych procesów politycznych. Ich rezultatem była i jest kultura będąca wynikiem krzyżowania się artystycznych wpływów polskich, czeskich, austriackich, niemieckich oraz impulsów płynących z zachodu i południa Europy, przetopionych w tyglu burzliwych dziejów związanych z kilkakrotnymi zmianami przynależności państwowej a dodatkowo po 1945 skomplikowanych bezprecedensową wymianą ludności.

Dane statystyczne opracowane dla całej Polski wskazują, że na terenie województwa dolnośląskiego znajduje się najwięcej zabytków wpisanych do rejestru zabytków: archeologicznych, architektury i budownictwa oraz dzieł sztuki i rzemiosła artystycznego.

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków - stan na 31.12.2005.

Województwo	Stanowiska archeologiczne
DOLNOŚLĄSKIE	1.475
KUJAWSKO-POMORSKIE	176
LUBELSKIE	165
LUBUSKIE	534
ŁÓDZKIE	143
MAŁOPOLSKIE	425
MAZOWIECKIE	393
OPOLSKIE	1.128
PODKARPACKIE	470
PODLASKIE	270
POMORSKIE	563
ŚLĄSKIE	239
ŚWIĘTOKRZYSKIE	210
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	275
WIELKOPOLSKIE	634
ZACHODNIOPOMORSKIE	375
R A Z E M	7.475

Opracowanie: KOBiDZ Warszawa 2005

Uwaga: w ramach programu Archeologicznego Zdjęcia Polski na terenie województwa dolnośląskiego odnotowano 29 887 stanowisk archeologicznych, przy pokryciu bliskim 90% terytorium. Szacuję się, że liczba ta w przyszłości ulegnie zwiększeniu do ok. 33 tysięcy.

Zabytki architektury i budownictwa wpisane do rejestru zabytków - stan na 31.12.2005.

Województwo	Zabytki architektury
DOLNOŚLĄSKIE	7.675
KUJAWSKO-POMORSKIE	2.683
LUBELSKIE	3.516
LUBUSKIE	3.583
ŁÓDZKIE	2.444
MAŁOPOLSKIE	4.610
MAZOWIECKIE	5.945
OPOLSKIE	2.780
PODKARPACKIE	3.401
PODLASKIE	2.171
POMORSKIE	2.808
ŚLĄSKIE	3.461
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1.540
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	5.187
WIELKOPOLSKIE	6.489
ZACHODNIOPOMORSKIE	2.920
R A Z E M	61.213

Opracowanie: KOBiDZ Warszawa 2005

Uwaga: na terenie województwa dolnośląskiego oprócz obiektów wpisanych do rejestru zabytków odnotowano w kartotekach adresowych 76.475 budowli, cmentarzy i parków (również ta liczba jest najwyższą z odnotowanych w Polsce). Są to w większości obiekty o lokalnych wartościach kulturowych, których istnienie i stan zachowania jest ważny przede wszystkim ze względu na to, że właśnie one tworzą specyficzny zbiór określany mianem architektury regionalnej, będącej wynikiem lokalnej recepcji wzorów płynących z artystycznych metropolii. Szacuje się, że liczba

ta w przyszłości ulegnie zwiększeniu do ok. 80 tysięcy ze względu na braki w rozpoznaniu zespołów architektury przemysłowej i architektury z I poł. XX w. oraz nadal trwającą akcją inwentaryzacji historycznych cmentarzy.

Zabytki architektury i budownictwa województwa dolnośląskiego wpisane do rejestru zabytków wg rodzaju - stan na 31.12.2005.

Rodzaj	Województwo dolnośląskie	Ogółem w Polsce
Urbanistyka	131	968
Sakralne	1.321	11.282
Obronne	100	840
Publiczne	536	3.766
Zamki	101	412
Pałace	478	1.989
Dwory	190	2.762
Parki i ogrody	826	6.829
Folwarki	758	5.198
Budynki gospodarcze	202	2.026
Mieszkalne	2.103	16.875
Przemysłowe	278	1.791
Cmentarze	324	3.735
Inne	327	2.740

Opracowanie: KOBiDZ Warszawa 2005

Uwagi: Ilościowo najliczniejszą grupę wpisanych do rejestru zabytków obiektów tworzą budynki mieszkalne, jest to związane z stosunkowo dobrze zachowaną strukturą zabytkowej zabudowy miejskiej i wiejskiej, szerzej kwestia ta jest omówiona poniżej. Na drugim miejscu znajdują się świątynie, w których jednocześnie znajduje się przeważająca liczba dzieł sztuki i rzemiosła artystycznego.

W obu tych grupach należy spodziewać się w najbliższym czasie zwiększenia ilości wpisów do rejestru zabytków i to prowadzonych na wnioski właścicieli. Wynika to przede wszystkim z zainteresowania właścicieli korzyściami płynącymi z faktu wpisu do rejestru zabytków. Oczywiście ograniczenia w prawie swobodnego władania nieruchomością są obecnie postrzegane jako mimo wszystko mniejsze niż wynikające z przepisów państwowych i regulacji miejscowych zniżki i zachęty finansowe jak i możliwości uzyskania dotacji na prace remontowe i konserwatorskie.

Stosunkowo niewielka jest liczba obiektów przemysłowych wpisanych do rejestru zabytków. W tym wypadku trudno się spodziewać dużego zainteresowania wpisem do rejestru zabytków ze strony właścicieli. Szczególnie paląca jest sytuacja w tych branżach, których istnienie lub rozwój jest zagrożony: górnictwo węgla, przemysł włókienniczy, przemysł cukrowniczy i transport kolejowy. Obecnie brak programu lub raczej serii specjalnych programów branżowych, które pozwoliłyby na zachowanie jako pomników przeszłości najcenniejszych, niestety tylko wybranych, zespołów budowli lub urządzeń technicznych.

Dzieła sztuki i rzemiosła artystycznego wpisane do rejestru zabytków - stan na 31.12.2005.

Województwo	Decyzje	Obiekty	Wyposażenie świątyń	Kolekcje	Inne
DOLNOŚLĄSKIE	1.824	24.895	21.447	392	3.056
KUJAWSKO- POMORSKIE	253	4.869	4.444	75	350
LUBELSKIE	734	16.600	14.712	608	1.280
LUBUSKIE	265	3.527	3.348		179
ŁÓDZKIE	723	12.845	11.369	602	874
MAŁOPOLSKIE	1.052	18.342	13.801	1.347	3.194
MAZOWIECKIE	1.757	17.108	11.391	3.399	2.318
OPOLSKIE	782	6.443	5.394	744	305
PODKARPACKIE	618	43.797	7.270	36.165	362
PODLASKIE	472	3.086	2.875	65	146
POMORSKIE	440	4.383	4.252	65	66
ŚLĄSKIE	781	5.963	3.391	2.159	413
ŚWIĘTOKRZYSKIE	346	9.189	7.533	1.247	409
WARMIŃSKO- MAZURSKIE	234	3.211	2.890	265	56
WIELKOPOLSKIE	997	14.149	12.504	944	701
ZACHODNIO- POMORSKIE	498	1.745	1.655	4	86
Razem:	11.776	190.152	128.276	48.081	13.795

Opracowanie KOBiDZ Warszawa 2005

Uwaga: należy podkreślić, że na terenie województwa dolnośląskiego w rejestrze zabytków B, obejmującym dzieła sztuki i rzemiosła artystycznego, znajdują się w większości przedmioty będące wystrojem i wyposażeniem świątyń. Grupa ta, oprócz zwykłych dla zabytków potrzeb w zakresie renowacji i konserwacji, charakteryzuje się jeszcze dodatkową cechą, jest zagrożona kradzieżą. Stan zabezpieczeń obiektów sakralnych, poza niezbyt licznymi wyjątkami, jest oceniany jako niedostateczny lub zły. Potwierdzeniem tej diagnozy jest rosnąca liczba kradzieży.

Powyższe zestawienia statystyczne należy opatrzyć dodatkowym komentarzem charakteryzującym zasób zabytków województwa dolnośląskiego pod względem wartości historycznej i artystycznej.

8.2. Urbanistyka i ruralistyka - założenia wielkoobszarowe

Dogodne warunki naturalne od dawna zachęcały ludzi do penetracji i zakładania osad na obszarze obecnego województwa dolnośląskiego. Liczone w dziesiątkach tysięcy stanowiska archeologiczne potwierdzają tezę o dużej atrakcyjności osadniczej tych terenów już w czasach przedhistorycznych.

Zasadniczy proces kształtowania się obecnej sieci osadniczej województwa dolnośląskiego przypada na okres od XI do połowy XIV. Pierwszymi znaczącymi ośrodkami były grody kasztelańskie. Źródła pisane wymieniają je jako istniejące w II poł. XI wieku. Badania archeologiczne pozwoliły w kilku wypadkach, jak przykładowo we Wrocławiu, Głogowie czy Niemczy, przesunąć datę zasiedlenia miejscowości bliżej roku 1000, co pozwala przypuszczać, że grody w tych miejscowościach założono w miejscu gdzie funkcjonowały już osady. Równie dawną metrykę mają osady związane z dokonanymi około połowy XII w. fundacjami klasztorowymi na wrocławskim Ołbinie, w Lubiążu czy późniejszymi w Henrykowie, Kamieńcu Ząbkowickim i Trzebnicy. Wiek XIII to dla Śląska okres wielkiego rozwoju osadnictwa. Co istotne mamy tu do czynienia z połączeniem kolonizacji wewnętrznej i napływem osadników z zewnątrz. Wniosek ten potwierdzony jest głównie wynikami badań archeologicznych. Zwłaszcza dla pierwszych lokacji miast górniczych zakładanych jeszcze przez księcia Bolesława I Wysokiego. Książęta Henryk Brodaty oraz jego syn Henryk Pobożny zapewnili warunki sprzyjające osadnictwu, nadając istniejącym osadom nową formę prawną lub lokując nowe ośrodki. Pierwszymi ośrodkami miejskimi kolonizowanymi na prawie niemieckim były Złotoryja oraz Środa Śląska. Ustanowione dla tej ostatniej regulacje, zwane prawem średzkim, stały się wzorem dla lokacji wielu miast. Rozwinęły się też niektóre z osad przy kasztelaniach jak Głogów czy Legnica. W tym okresie, czyli do połowy XIV wieku, wytworzyła się zasadnicza struktura osad wiejskich i miejskich, które w kolejnych stuleciach uległa tylko nieznacznym uzupełnieniom. Jedynie sieć osadnicza górskiego obszaru Sudetów została zagęszczona w XVI wieku. Proces urbanizacji Śląska w okresie średniowiecza jest uznawana przez współczesnych badaczy tego problemu za zjawisko wyjątkowe w ówczesnej Europie.

Średniowieczne układy urbanistyczne w dużym stopniu zachowały swój lokacyjny układ planistyczny i częściowo parcelacyjny. W wielu miejscowościach zachowane są w większych lub mniejszych fragmentach miejskie mury obronne lub nowożytnie fortyfikacje (Bystrzyca Kłodzka, Dzierżonów, Góra, Gryfów Śląski, Jelenia Góra, Kamienna Góra, Lubań, Nowogrodziec, Prusice, Radków, Strzelin, Świebodzice, Wąsosz, Wińsko, Wrocław, Ziębice, Złotoryja) często połączone

w nadal czytelny układ sprzężony z zamkami (np.: Bierutów, Bolesławiec, Bolków, Chojnów, Jawor, Kłodzko, Legnica, Lubin, Oleśnica, Oława, Prochowice, Rudna, Syców, Ścinawa, Środa Śląska, Wiązów, Wołów, Ząbkowice Śląskie).

Istnieje również grupa miast o średniowiecznej lub nowożytnej genezie, które nigdy nie zostały otoczone murami obronnymi, przykładowo wyliczając tylko wpisane do rejestru zabytków: Bardo, Bielawa, Bogatynia, Boguszów-Gorce, Bolesławów - najmniejsze historyczne miasto na Śląsku i zapewne w Polsce, Brzeg Dolny, Chełmsko Śląskie, Chobienia, Chocianów, Cieszków, Dobromierz, Kostomłoty, Kowary, Lewin Kłodzki, Lubawka, Lubomierz, Mieroszów, Międzylesie, Nowa Ruda, Pieszycy, Polkowice, Przemków, Sobięcin, Sobótka, Srebrna Góra, Stronie Śląskie, Sulików, Sułów, Świerzawa, Twardogóra, Wałbrzych, Wleń, Wrocław-Leśnica, Wrocław-Psie Pole, Złoty Stok, Złotniki Lubańskie, Żmigród. Niektóre z nich to miasta prywatne jak Dobroszyce, będące własnością książąt wirttembersko-oleśnickich czy Goszcz pozostający przez kilka wieków w rękach rodziny von Reichenbach.

Charakterystyczną grupę tworzą miasta i miejscowości uzdrowiskowe. Najstarsze z nich, których źródła funkcjonowały od XIV stulecia to: Cieplice Zdrój, Duszniki Zdrój, Kudowa Zdrój, Łądek Zdrój oraz założone w XIX i XX wieku Międzylesie, Szczawno Zdrój, Polanica Zdrój, Oborniki Śląskie (nie wpisane do rejestru zabytków), Przerzeczyn Zdrój (nie wpisany do rejestru zabytków), Sokołowsko i Świeradów Zdrój. Ich zabudowa, zwłaszcza części w której znajdują się urządzenia i budowle związane z funkcjonowaniem źródeł, zachowała niepowtarzalny klimat, dość przywołać neorenesansowy Zdrój „Wojciech” w Łądku Zdroju lub drewnianą halę spacerową w Szczawnie Zdroju.

Z założeń powstałych w XVIII wieku do rejestru zabytków wpisano układ urbanistyczny Piławy Górnej – z najlepiej zachowaną ze znajdujących się w Polsce osadą braci morawskich oraz Wierzchowice – wieś, którą wybudowali osadnicy z Wirtembergii, wypełniając działki wytyczone po obu stronach głównej ulicy prowadzącej od pałacu do ewangelickiego kościoła parafialnego szachulcowymi domami, w większości nadal zachowanymi bez istotnych przekształceń.

Z licznych układów przedmieść i osiedli powstałych w wieku XIX i XX w rejestrze zabytków znajdują się do tej pory jedynie nieliczne przykłady jak: dzielnica Legnicy Tarninów, Przedmieście Oławskie we Wrocławiu, miasto ogród Wrocław-Karłowice, osiedle patronackie pracowników gazowni miejskiej we Wrocławiu, osiedla Wrocław Sępolno i Wrocław Biskupin czy również położone we Wrocławiu eksperymentalne osiedle mieszkaniowe WUWA. Wpisem do rejestru zabytków zespołu urbanistycznego Placu Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu doceniono wartość, jaką jest harmonijne połączenie późnobarokowego konceptu placu wytyczonego na początku wieku XIX, z historyzującą, modernistyczną i socrealistyczną w części oprawą, stworzoną przez budowle otaczające wnętrza urbanistyczne.

Na wpis do rejestru zabytków oczekuje jeszcze kilkanaście układów urbanistycznych, przykładowo: Goszcz i Strupina jako miasta prywatne, Nowe Miasto w Wałbrzychu zaprojektowane przez twórcę nowoczesnej europejskiej urbanistyki Josepha Stübena, czy osiedla projektowane przez jednego z najwybitniejszych urbanistów wieku XX Ernsta Maya dla Jeleniej Góry i Wrocławia.

Wpisy do rejestru zabytków układów urbanistycznych obszarowo obejmują, z nielicznymi wyjątkami, głównie tak zwane obszary staromiejskie o genezie średniowiecznej lub nowożytnej. Oznacza to, że ochrona pozostałych części miasta,

powstałych w efekcie rozbudowy przedmieść w okresie dwu ostatnich stuleci, jest możliwa tylko poprzez miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Jest to narzędzie elastyczne, ale pozbawione egzekucji prawnej i zmieniające istotnie możliwość wpływu konserwatora zabytków na formę i treść planu ze stanowiska nakazowo-rozstrzygającego na jedynie negocjacyjne. Brak wpisu oznacza także brak możliwości starania się o środki na programy rewaloryzacyjne.

Ochrona układów ruralistycznych w zasadzie ogranicza się do zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego, bowiem poza kilkoma (Bogatynia-Markocice, Domaniów, Głogów-Brzostów, Udanin, Wierzchowice), żaden z doskonale zachowanych w swej strukturze przykładów nie został wpisany do rejestru zabytków.

Drewniana zabudowa wiejska zachowała się w minimalnym stopniu w północnej i środkowej części województwa, zresztą na tym obszarze proces jej zastępowania murowanymi domami rozpoczął się już w połowie XIX stulecia. Domy o konstrukcji drewnianej spotyka się natomiast w dużej liczbie na obszarach podgórskich i górskich Sudetów. Są to głównie budynki o konstrukcji szkieletowej lub przysłupowej o szkieletowym pięttrze i parterze wzniesionym w technice zrębowej lub murowanym z kamienia i cegły. Z zachowanych do tej pory kilku tysięcy tego typu domów jedynie kilkadziesiąt (blisko sto obiektów) zostało wpisanych do rejestru zabytków. Największa liczba domów i zagród wzniesionych często jeszcze w wieku XVIII znajduje się na terenie powiatów zgorzeleckiego, lubańskiego, lwóweckiego i złotoryjskiego. Najstarsze z nich są datowane nawet na koniec XVII wieku i tworzą zwartą zabudowę wsi. Szczególną wartość mają przysłupowe domy na rynku w Sulikowie oraz zespół tzw. Dwunastu Apostołów, czyli wzniesione w 1707 roku szeregowe, parterowe domy tkaczy adamaszku w Chelmsku Śląskim. Domy przysłupowe tworzą jeszcze na tyle zwartą grupę, że możliwe jest powołanie parku kulturowego, który za cel miałby ochronę tej specyficznej architektury.

Zagrody wiejskie, z wyłączeniem budownictwa folwarcznego, swym ukształtowaniem i dyspozycją przestrzenną odzwierciedlają zróżnicowanie majątkowe warstw ludności wsi. Największe zagrody, najczęściej zakładane w zamknięty czworobok, z domem głównym, często z osobnym domem wycużnym i kilkoma budynkami gospodarczymi, należały do wolnych kmieci (na obszarze hrabstwa kłodzkiego istniała jeszcze dodatkowa grupa zagród sędziowskich), często mających prawo dziedziczenia. Do tej grupy można też zaliczyć zagrody młynarskie, których przykładem jest zagroda w Jagielnie koło Przeworna. Mniej rozbudowany układ przestrzenny reprezentowały gospodarstwa zagrodnicze. Komornicy zamieszkiwali zagrody zredukowane do jednego budynku mieszkalno-gospodarczego. Ten układ zabudowy jest nadal czytelny, lecz często największe zagrody kmieci zostały podzielone między kilku właścicieli już w momencie zasiedlania przez nowych mieszkańców w 1945 roku, obecnie taki stan własności owocuje skrajnym zaniedbaniem budynków.

Zapewne jedynie na terenie województwa dolnośląskiego możemy się spotkać w Polsce z tak zwanymi karczmami sądowymi - oprócz wyszynku służyły one odbywaniu w określonych terminach rozpraw w zakresie sądownictwa niższego. Zachowało się kilka tego typu budowli, z których najcenniejsze wzniesione z drewna znajdują się w Unisławiu oraz w Miskowicach w powiecie kamiennogórskim - ta ostatnia pochodzi z XVI wieku. Równie unikatowym budynkiem jest dwukondygnacyjny, wzniesiony w drewnianej konstrukcji zrębowej, pochodzący

z początku wieku XVIII szpital wiejski w Wilkanowie w powiecie kłodzkim. Dla wzbogacenia obrazu zabudowy wiejskiej należy jeszcze przywołać Dom Gwarków w Jeżowie Sudeckim, szachulcowy o pokrytych malaturą otynkowanych płycinach elewacji, będący jedną z gospód dla górników cieszących się przywilejami wolności osobistej.

Zabudowania wiejskie województwa dolnośląskiego obfitują jeszcze w jeden, ilościowo przeważający, rodzaj budowli. Są to murowane budynki, których formy łączące tradycję lokalną z wpływami architektury miejskiej określa się ostatnio mianem architektury vernakularnej. Jest to świadectwo procesu semiurbanizacji, upodobnienia wsi do osiedli miejskich lub podmiejskich. Mamy tu do czynienia z dwoma głównymi typami brył: wywodzącym się z lokalnej tradycji jedno lub dwukondygnacyjnej budowli nakrytej dachem dwuspadowym o kącie nachylenia połąci ponad 30 stopni z różnymi wariantami wystawek i naczółków oraz importowanym z południa kontynentu typem budynku nakrytego dwuspadowym dachem o niewielkim nachyleniu połąci - często nazywanym domem szwajcarskim lub tyrolskim. W wypadku województwa dolnośląskiego to ostatnie określenie jest szczególnie uprawnione ze względu na istnienie w Mysłakowicach, założonej dzięki protekcji pruskiej rodziny królewskiej osady emigrantów religijnych pochodzących z południowego Tyrolu i rozpowszechnieniu tego typu domów na obszarach górskich.

Należy zauważyć, że podejmowane przed 1945 r. próby stworzenia architektury rodzimej przyniosły, zwłaszcza na początku XX w., bardzo interesujące artystycznie i funkcjonalnie rezultaty - twórczość H. Poelziga i E. Maya. W latach 30. XX w. odwołania do architektury rodzimej w większości ograniczono do niewielkiego katalogu elementów: formy dachów, użycia naturalnych materiałów. Natomiast po 1945 r., poza okresem socrealizmu, który jednak odwoływał się głównie do architektury polskiej, nie starano się wykorzystywać motywów regionalnych w twórczości. Dopiero w ostatniej ćwierci XX w. architekci zaczęli poszukiwać inspiracji w dawnej architekturze Śląska.

8.3. Architektura i budownictwo

Dolny Śląsk jest obszarem największego skupienia zabytków architektury romańskiej na terenie obecnej Polski. Znajdują się tu dzieła klasy europejskiej: portal ołbiński, bazylika klasztorna w Trzebnicy, zamek i kaplica zamkowa we Wleniu, kościół w Świerzawie oraz odsłonięta i udostępniona zwiedzającym w wyniku powojennych prac archeologicznych książęca kaplica zamkowa palatium w Legnicy, powstała z fundacji księcia Bolesława Wysokiego (†1201) – jedyna tego typu budowla w kraju o unikalnym planie i strukturze przestrzennej.

Dokonane przez księcia Henryka Brodatego (†1238) liczne fundacje klasztorne i kościelne oraz budowa nowych rezydencji i lokacja miast uczyniły ze Śląska najbogatszy i wiodący kulturalnie region monarchii piastowskiej. Sytuacji tej nie zmienił najazd mongolski z 1241 roku, którego tragiczne skutki wydają się w świetle ostatnich badań archeologicznych zbyt przesadnie oceniane, ani rozpad Śląska na walczące z sobą księstwa. Pierwsze zachowane gotyckie budowle wiąże się z budową nowych kościołów cysterskich w Lubiążu i Henrykowie oraz ze wzniesieniem nowego prezbiterium wrocławskiej katedry. Wybudowana w Trzebnicy po kanonizacji księżnej Jadwigi w 1269 roku kaplica-mauzoleum uchodzi za jedyną na ziemiach polskich budowlę klasycy gotycką. W drugiej połowie XIV stulecia powstała znakomita większość wielkich świątyń parafialnych miast śląskich

(wspaniale wyposażone i wzbogacane przez następne pokolenia fary Chojnowa, Głogowa, Góry, Jeleniej Góry, Legnicy gdzie powstały dwa olbrzymie kościoły parafialne, Oleśnicy, Strzegomia, Świdnicy, Wrocławia z dwiema farami i powstałym z fundacji cesarza Karola IV a wzniesionym przez Parlerów kościołem św. Stanisława, Doroty i Waclawa, Ząbkowic Śląskich, Ziębic czy Kłodzka), olbrzymich kościołów klasztornych (Henryków, Kamieniec Ząbkowicki, Lubiąż, we Wrocławiu augustianie, dominikanie, klaryski, franciszkanie oraz należący do kapituły katedralnej dwupoziomowy, przeznaczony na mauzoleum rodu książęcego kościół Krzyża Świętego). W tym czasie powstała też większość świątyń wiejskich, z których niektóre zaskakują rozbudowaną strukturą przestrzenną dwunawowego korpusu - Muchobór Wielki, Jaksonów, Sośnica, Zbylutów.

Architektura gotyku to również ratusze w Bolesławcu, Lwówku Śląskim, Wrocławiu czy w Środzie Śląskiej - ten ostatni z odtworzoną w ostatnich latach figuralną polichromią fasady nie ma odpowiednika w Polsce.

W wielu ze średniowiecznych świątyń, zarówno miejskich jak wiejskich, konserwatorzy zabytków odstonili polichromie ścienne. Są to odkrycia dokonane głównie dzięki nadzorowi nad prowadzonymi pracami remontowymi a owocującymi tej klasy zespołami malowideł jak znane z kościoła cmentarnego w Świerzawie, kościoła bernardyńskiego w Jaworze, kościoła św. Stanisława i Doroty w Świdnicy, kościoła św. Jerzego w Ziębicach czy pozornie skromnych wiejskich świątyń kryjących tej klasy malowidła co kościoły w Lubiechowej, Kondratowie, Pogwizdowie, Szczepanowie, Szewcach i Wilczkowie. Należy się spodziewać, że również w innych świątyniach pod tynkami znajdują się równie wartościowe freski.

Polichromie zdobiły również rezydencje, o czym świadczy dekoracja Zielonej Komnaty wieży św. Jadwigi legnickiego zamku. Wyjątkowej klasy artystycznej jest polichromia dekorująca wnętrze powstałej ok. 1314 r. książęcej wieży mieszkalnej w Siedlęcinie, będąca ilustracją opowieści o Lancelocie z Jeziora, stanowiąc jeden z najważniejszych zabytków średniowiecznej kultury rycerskiej w Europie. Ten typ budowli jest reprezentowany na terenie województwa dolnośląskiego jeszcze w kilku przykładach, jak np. wieże w Biestrzykowie pow. wrocławski i Żelaznie pow. kłodzki.

Średniowieczne budowle obronne są dzielone przez historyków architektury militarnej na zamki nizinne i górskie.

Zamki nizinne reprezentuje zamek biskupi w Miliczu (pozostający w ruinie od schyłku wieku XVIII) oraz otoczony fosą zamek myśliwski Bonerów w podwrocławskich Wojnowicach (uratowany staraniem Stowarzyszenia Historyków Sztuki). Dzięki zabiegom konserwatorów zabytków po wojennych zniszczeniach odbudowany został zamek w Głogowie i zamek w Legnicy. Niestety w ruinę popadły bardzo cenne zamki w Urazie i Owieśnie, a ostatnio katastrofa budowlana grodzi zamkowi Lenno obok Wlenia.

Zamki górskie w większości były już opuszczone począwszy od zakończenia wojny trzydziestoletniej. Ich ruiny zaczęły przyciągać ponownie uwagę w wieku XIX, stając się jednym z obiektów otoczonych szczególną opieką przez konserwatorów zabytków. Dzięki temu przetrwały tak cenne założenia jak Bolczów, Bolków, Chojnik, Cisy, Gryf lub Zagrodno. Z dokonanych przez Bodo Ebharda rekonstrukcji zamków w Czosze i Grodźcu (ten ostatni mimo starań ponownie popada w ruinę) -przedsięwzięć konserwatorskich, które stały się słynne nie tylko w Niemczech.

Podobnie zagrożona jest rezydencja w Płoninie składająca się z zamku i z renesansowego dworu.

Renesans i manieryzm na Śląsku wydaje się nierozłącznie związany z czasem reformacji. Pod wpływem nowych ruchów religijnych i umysłowych powstały tej klasy budowle i dzieła sztuki jak kościół w Żórawinie, wystrój kościoła w Gryfowie Śląskim, pochodzący z l. 1546-1547 portal średniowiecznego zamku w Chojnowie, sgraffitowa dekoracja kamienicy „Pod Przepiórczym Koszem” w Rynku w Legnicy, czy polichromia wnętrza kamienicy przy ul. Zamkowej w Legnicy (siedziby delegatury dolnośląskiego WUOZ). W tym też okresie wzniesiono liczne nowe rezydencje szlacheckie, z których na szczególną uwagę zasługują pałac w Płakowicach z wewnętrznym dziedzińcem otoczonym kolumnowymi krużgankami, czteroskrzydłowy dwór w Krobielowicach będący letnią siedzibą wrocławskich augustianów czy pałac w Gorzanowie koło Bystrzycy Kłodzkiej (rozbudowany w wiekach następnych, o bogato dekorowanym wnętrzu z zachowanym do niedawna wystrojem teatru dworskiego, obecnie chylący się ku ruinie), dwór w Nawojowie Łużyckim z bogatą heraldyczną dekoracją przedpiersia balustrady otwartego na dziedzińcu krużganka (ruina, jedynie w części użytkowana jako kościół), przebudowany i rozbudowany w XIX w. pałac w Kliczkowie, w którym w ostatnich latach przeprowadzono gruntowne prace remontowo-konserwatorskie. Niestety bardzo wiele z renesansowych dworów i późniejszych barokowych siedzib należy do grupy budynków najbardziej zagrożonych, często jedynym rozwiązaniem będzie ich zachowanie w formie trwałej ruiny — Niemojów, Sichów, Siedlec.

Ze względów historycznych zachowały się jedynie nieliczne przykłady ewangelickich kościołów z początku wieku XVII: należący do magistratu wrocławskiego kościół w Praczach Odrzańskich i kościół w Sułowie Wielkim pow. górowski - oba tym bardziej cenne, że wzniesione z drewna w konstrukcji szachulcowej.

Wojna trzydziestoletnia, która szczęśliwie ominęła Rzeczypospolitą, na Śląsku była uznawana za najkrwawszą i najbardziej brzemienną w skutki, do czasu I i II Wojny Światowej.

Jeszcze w trakcie działań wojennych wygnano ewangelików z terenu biskupiego księstwa nyskiego i księstwa cieszyńskiego. Niemal natychmiast po wycofaniu się ze Śląska wojsk szwedzkich rozpoczęła działalność cesarska komisja rewindykacyjna, złożona z delegatów cesarskich i kościelnych. Na terenie księstw świdnickiego, jaworskiego, głogowskiego i wrocławskiego (bez miasta Wrocławia) rozpoczęła się akcja przywracania siłą religii katolickiej. Począwszy od 1650 roku w ciągu kilku lat wyrugowano pastorów osadzając na ich miejscu duchownych katolickich. Według historyków kościoła ewangelickiego zabrano wówczas na Śląsku 327 kościołów. Pozostałe księstwa zachowały jeszcze przez jakiś czas swobody wyznaniowe. W księstwie żagańskim tolerowano ewangelików do 1668 r., a w księstwach legnickim, brzeskim i wołowskim do 1657 r. . Swobodę wyznaniową zachowało natomiast księstwo oleśnickie. Na obszarach gdzie istniała swoboda wyznaniowa powstawały dwa typy świątyń: kościoły graniczne i kościoły ucieczkowe, wznoszone przez wypędzonych ewangelików na terenie księstw, w których znaleźli schronienie i odwiedzanych przez przybywających często z daleka wiernych, którzy pozostali na miejscu. W zbliżonej do pierwotnej formie zachowały się jedynie położone w księstwie legnickim kościoły graniczne w Pogorzelskich oraz Trzmielu. Liczniejszą, bo szacowaną na około stu budowli grupę, stanowią kościoły

ucieczkowe, często powstałe w wyniku rozbudowy już istniejącej świątyni. Z zachowanych, na szczególną uwagę zasługują kościół w Giebułtowie (niestety o wnętrzu pozbawionym w 1963 roku charakterystycznych wielokondygnacyjnych empor), czy leżące w księstwie legnickim kościoły w Wojcieszynie, Proboszczowie, Pielgrzymce i Nowej Wsi Grodzkiej. Kościół w podwrocławskim Borku Strzelińskim był po połowie XVII w. jedyną świątynią protestancką w księstwie wrocławskim, co wynikało z wyjątkowego statusu samej wsi, która wraz z okolicznymi dobrami była enklawą stanowiącą własność księcia elektora brandenburskiego i z tej racji była wyłączona z jurysdykcji kamery cesarskiej.

Jednym z ustaleń kończącego wojnę trzydziestoletnią pokoju westfalskiego była cesarska zgoda na budowę przez ewangelików trzech kościołów zwanych później kościołami Pokoju. Do naszych czasów przetrwały dwa w Jaworze i Świdnicy, znajdujące się obecnie na liście światowego dziedzictwa kultury i przyrody UNESCO.

Kolejny epizod, który bezpośrednio łączy historię sztuki Śląska z historią Europy to powstanie na początku XVIII wieku, w rezultacie ustaleń konwencji zawartej w Altranstadt, tak zwanych kościołów Łaski. Z tej liczącej niegdyś siedem świątyń grupy zachowały się na terenie województwa wrocławskiego kościoły w Jeleniej Górze, Kamiennej Górze i Miliczu, ten ostatni o konstrukcji szachulcowej.

Druga połowa XVI i początek XVII wieku to czas, gdy wykształcił się na Śląsku jeszcze jeden specyficzny typ świątyń. Średniowieczne kościoły lub nowe budowle stają się rodowymi mauzoleami szlacheckimi. Wzorem były książęce nekropolie: jeszcze średniowieczne Lubiąża, Wrocławia, Henrykowa czy powstałe w XVII wieku mauzoleum Piastów w Legnicy. Najbardziej wartościowe przykłady to: Kurów Wielki (kościół, którego wystrój i wyposażenie narastało przez kilka wieków), Raszów (z wspaniałymi tumbowymi nagrobkami Schaffgotschów), Sady Górne, Szklary Górne, Wierzbica, Wojanów. Rezultatem rywalizacji mieszczaństwa z szlachtą na tym polu była przebudowa i rozbudowa świątyń miejskich jak to miało miejsce we Wrocławiu, Świdnicy, Legnicy, Jeleniej Górze i w mniejszych ośrodkach: Bierutów, Środa Śląska, Ścinawa, Wąsosz.

W tym czasie powstają też często unikatowe dekoracje stropów nakrywających wnętrza świątyń, łączące duże walory artystyczne z rozbudowanym programem ikonograficznym: Olszyna Lubańska, Rząśnik, Siedlec, Świecie.

Barok przychodzi na Dolny Śląsk wraz z kontrreformacją przynosząc tej klasy zabytki jak mające średniowieczną genezę wielkie opactwa w Lubiążu, Henrykowie, Kamieńcu Ząbkowickim, Lubomierzu, Trzebnicy, czy Krzeszowie, którego konwent w ramach mecenatu wybudował kilkadziesiąt świątyń na terenie swych włości (przykładowo: Chełmsko Śląskie, Cieplice, Kochanów, Lubawa, Stare Bogaczowice, Wierzbna). Kilka z nich to wspaniałe dzieła praskich Dientzenhoferów lub powstałe pod ich wpływem: benedyktyńskie opactwo w Legnickim Polu, kościół w Lubomierzu, kościół parafialny w Sicinach, kościół parafialny w Lubiążu. Przenosi to rozważania nad wartością artystyczną sztuki doby baroku na Śląsku na najwyższy poziom sztuki światowej.

Podobnie wysoki poziom prezentuje zabudowa rezydencjonalna, wystarczy przywołać tylko dwa dzieła Martina Frantza: pałac w Chocianowie (olbrzymi zespół rezydencjonalny wymagający zakończenia rozpoczętych prac remontowych), pałac w Chróstniku (spalony przed kilkadziesiątu laty i oczekujący na odbudowę) oraz należący do kręgu sztuki saskiej, założony w 1708 przez kamerdynera Augusta II

Sasa zakład wychowawczy dla szlachcianek w Radomierzycach, którego renowacja bliska jest zakończeniu.

Jak już wspomniano właśnie rezydencje i siedziby szlacheckie oraz związane z nimi zabudowania służebne folwarków to grupa zabytków architektury i budownictwa znajdujących się w największym niebezpieczeństwie. Niepowetowaną stratą dla kultury byłoby zniszczenie tej klasy dzieł jak pałac w Luboradzu z unikalną Salą Antenatów, pozostającą częściowo w ruinie rezydencja w Goszczu, czy pałac w Grodźcu lub pałac w Brzezince Oleśnickiej — niestety lista zagrożonych budowli będących dawnymi siedzibami szlacheckimi liczy prawie kilkaset pozycji.

Zdobycie Śląska przez Prusy związane jest z powstaniem systemu wielkich twierdz broniących nowej zdobyczy i kontrolujących lojalność nowych poddanych. Oprócz uznanej za pomnik historii Srebrnej Góry na uwagę zasługuje rozbudowany zespół Twierdzy Głównej i Fortu Owcza Góra w Kłodzku oraz zachowany w swym zasadniczym trzonie zespół twierdzy głogowskiej i twierdzy świdnickiej.

Związana ze zmianą przynależności państwowej nowa orientacja artystyczna przyniosła tej klasy dzieła jak kościoły ewangeliczne w Sycowie i Wałbrzychu (dzieła K.G. Langhansa, twórcy wrocławskiej Starej Giełdy i berlińskiej Bramy Brandenburskiej) oraz klasycystyczne pałace w Samotworze i Miliczu (ten ostatni połączony z rozległym parkiem).

Wiek XIX w architekturze Dolnego Śląska to działalność tak znanych twórców jak K.F. Schinkel (królewski pałac w Kamieńcu Ząbkowickim, kościół w Mysłakowicach), F.A. Stüler (królewska rezydencja w Mysłakowicach, rozbudowa pałacu w Karpnikach), K.J. Lüdecke (budynek Nowej Giełdy we Wrocławiu), A. Langer (kościół Michała Archanioła we Wrocławiu, kościół Aniołów Stróżów w Wałbrzychu) czy też czynny również jeszcze na początku wieku XX R. Plüdemann (prekursorska żelbetowa konstrukcja Hali Targowej na placu Nankiera we Wrocławiu). W tym też czasie miały miejsce rozbudowy wielkich rezydencji rodów szlacheckich - interesujący artystycznie i socjologicznie ostatni etap obecności tej grupy społecznej wśród mecenasów sztuki. Najbardziej znane i zachowane przykłady to zamek w Książu oraz pałac w Bożkowie.

Architektura pierwszej połowy wieku XX, zwłaszcza powstająca wówczas we Wrocławiu, została bardzo wczesnie doceniona przez badaczy sztuki nowoczesnej. Wśród budowli, które bez wątplenia wyznaczały nowe kierunki w sztuce wymienia się Halę Stulecia Maxa Berga, biurowiec Hansa Poelziga i dom dla samotnych Hansa Scharouna. Natomiast przykładem wysokiej klasy architektury korporacyjnej jest wrocławski dom handlowy Petershof projektu Ericha Mendelsohna.

Należy jeszcze wspomnieć, że jedną z cech charakterystycznych pejzażu architektonicznego Dolnego Śląska, wyróżniającą ten region artystyczny w Polsce, jest obecność dużej liczby dzieł wybitnych, wznoszonych przez lokalnych twórców, które tworzą zasadniczą część dziedzictwa objętego ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków lub wchodzących w skład Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków.

Na osobne miejsce i szczególną uwagę wśród zabytków architektury województwa dolnośląskiego zasługuje znajdujący się w Karpaczu drewniany kościół z XIII wieku, pochodzący z miejscowości Vang w południowej Norwegii. Jest to nie tylko jedyny tego typu zabytek architektury romańskiej w kraju, o niezwykle kształcie bryły i bogatej dekoracji snycerskiej o motywach roślinnych

i fantastycznych, ale też jeden z wcześniejszych przykładów związanych z kształtowaniem się nowoczesnej ochrony zabytków. Zagrożony rozbiórką kościół został zdemontowany i przeniesiony z polecenia króla pruskiego Fryderyka Wilhelma IV w latach 1842-1854 do Berlina a następnie do Karpacza. O takim postępowaniu zdecydowały nie względy użytkowe, lecz walory artystyczne i historyczne nakazujące traktować budowlę jako godny ochrony pomnik przeszłości. Można uznać, że jest to pomnik historii konserwacji zabytków.

8.4. Parki i cmentarze

Wśród liczny parków na szczególną uwagę zasługują barokowe ogrody przy klasztorze w Henrykowie i Legnickim Polu, ogród przy pałacu w Brzezince Oleśnickiej, Chocianowie, Dobromierzu oraz w Starej Rudnej czy też odnowiony przed kilku laty ogród pałacowy na wrocławskim Brochowie.

Zmiana orientacji artystycznej schyłku XVIII przyczyniła się do przekształcenia wcześniejszych założeń oraz powstania licznych nowych. Utworzono wówczas sentymentalno-romantyczne parki w Miliczu, Sułowie, Gorzanowie.

W niektórych rejonach, zwłaszcza w Kotlinie Jeleniogórskiej, założono tak wiele rezydencji, otoczonych powiązаныmi przestrzennie parkami, że można mówić o wielkiej romantycznej kreacji, łączącej dzieła rąk ludzkich z dziką przyrodą Karkonoszy. Rezydencje w Bukowcu, Karpnikach i Mysłakowicach oraz sąsiednie w Łomnicy i Stanisławowie wchodzi w skład tej kompozycji, której wartość dla historii kształtowania się europejskiej sztuki ogrodowej jest nadal niedoceniona we właściwy sposób.

Czynny w Mysłakowicach królewski ogrodnik Joseph Peter Lenne stworzył również tarasy parku przy zamku w Kamieńcu Ząbkowickim oraz park zamkowy we Wrocławiu Leśnicy, uznawane za jedne z bardziej wartościowych jego projektów.

Druga połowa wieku XIX zaowocowała na terenie województwa dolnośląskiego założeniem kilkudziesięciu parków przez Eduarda Petzolda. Najlepiej zachowane są parki w Henrykowie (część krajobrazowa założenia), park miejski w Chojnowie oraz parki przy rezydencjach w Kliczkowie i Sichowie.

Wspomniany park miejski w Chojnowie należy do cennej grupy publicznych ogrodów miejskich. Są to zarówno zakładane w miejscu likwidowanych fortyfikacji promenady - Wrocław od 1807, Legnica, Jelenia Góra od poł. XIX w., Głogów od początku XX w., jak i nowe założenia projektowane i realizowane z wielkim rozmachem i nakładem środków: wrocławski Park Szczytnicki, park miejski w Legnicy, park Norweski fundacji Füllnera w Cieplicach, wrocławski Park Południowy, powstały w oparciu o park pałacowy park zdrojowy w Cieplicach czy też park miejski w Ziębicach.

Egzotyczny Ogród Japoński we Wrocławiu, powstał w 1912 roku lecz swą obecną formę i pozycję największego i zapewne najpiękniejszego tego typu założenia w Europie zawdzięcza pracy japońskich i polskich ogrodników w latach 1996-1998.

Stosunkowo nieliczne liczbowo wpisy do rejestru zabytków obejmujące aleje dotyczą głównie nasadzeń związanych z parkami.

Wpisy do rejestru zabytków nekropolii obejmują głównie cmentarze wiejskie, najczęściej przykościelne. Wobec zniszczenia, najczęściej w drugiej połowie lat 60. XX wieku, powstałych przed 1945 rokiem nagrobków ich znaczenie sprowadza się

do ochrony otoczenia kościoła lub ochrony wartości historycznych miejsca dawnych pochówków. Jedynym większym zachowanym wraz z kaplicami rodowymi i nagrobkami cmentarzem jest otaczający ewangelicki kościół Pokoju w Świdnicy. Natomiast na cmentarzu otaczającym kościół Łaski w Jeleniej Górze zachował się zespół kilkunastu cennych barokowych kaplic grobowych.

Paradoksem historii wydaje się, że mimo nazistowskich prześladowań, jedyne kompletnie zachowane zespoły nagrobków, w tym wielu o wybitnych wartościach artystycznych, istnieją obecnie na cmentarzach żydowskich we Wrocławiu, Legnicy i Ścinawie i na zapomnianym cmentarzu wiejskim w Miłoszycach koło Oławy.

8.5. Architektura przemysłowa i zabytki techniki

Mocna, ceglana, kubiczna bryła wrocławskiej wieży wodnej Na Grobli, wybudowanej w latach 1867-70 według projektu angielskiego inżyniera Jamesa Moora jest najbardziej może znanym przykładem architektury przemysłowej województwa dolnośląskiego. Dodatkowo jej wartość podnosi zachowana we wnętrzu a pochodząca z 1879 roku pompa wodna napędzana maszyną parową o pionowym układzie tłoków. Ogromny zespół budowli związanych z dostarczeniem miastu wody składa się również z secesyjnych budynków ujęcia wody w Świątnikach. Mniej znany przykład budowli związanej z wodociągami pochodzi z Kłodzka, gdzie znajduje się pochodzący prawdopodobnie z końca XV wieku budynek fortecznego ujęcia wody, zapewne najstarsza tego typu budowla w Polsce.

Z transportem i gospodarką wodną związane są budowle hydrotechniczne na Odrze oraz mosty i wiadukty z tak powszechnie znaną konstrukcją jak wiszący most Grunwaldzki we Wrocławiu, otwarty na pocz. XX w. W roku 1281 wybudowano gotycki most w Kłodzku, jeden z najstarszych w kraju, którego balustrady zdobi szereg barokowych rzeźb. Z końca XVIII wieku pochodzi arkadowy most w Złotorzy, reprezentant licznej grupy podobnych konstrukcji z tego i następnego stulecia. Zapory w Pilichowicach i Zagórzcu Śląskim powstały na początku XX wieku dla zapewnienia większego bezpieczeństwa przed wodami powodziowymi. Łączą walory użytkowe z historyzującą formą architektoniczną, ukształtowaną z użyciem surowego kamienia. Wyjątkową wartość ma kamienny wiadukt kolejowy nad Bobrem w Bolesławcu. Wysoki na 26 metrów, rozpięty na 36 przęsłach, przerzucony na długości blisko pół kilometra powstał w latach 1844-1845 i należy do najpiękniejszych tego rodzaju konstrukcji kolejowych na Śląsku.

Niewątpliwym unikatem jest założona w 1562 roku w Dusznikach Zdroju papiernia, przebudowana i rozbudowana na pocz. XVII wieku, która w swym wnętrzu kryje polichromie odkryte podczas prac konserwatorskich w latach 1971-1975. Przemysłową produkcję papieru zakończono już w 1905 roku, obecnie w budynku mieści się jedyne w Polsce Muzeum Papiernictwa.

Symboliczne znaczenie mają eksponowane w postaci monumentu relikty pierwszej w Europie cukrowni w Konarach, w której w roku 1801 chemik F. Achard dokonał udanej rektyfikacji buraka cukrowego. Niestety można też zauważyć, że w wypadku wielkich zespołów zabudowy przemysłowej upamiętnianie ich pierwotnej funkcji poprzez zachowanie jedynie niewielkich budynków lub fragmentów urządzeń jest obecnie jedyną skuteczną i możliwą formą ochrony.

Spostrzeżenie to potwierdza katastrofalny stan większości wpisanych do rejestru zabytków budowli i urządzeń związanych z wydobywaniem węgla w okręgu wałbrzyskich. Ich utrzymanie przerosło możliwości obecnych właścicieli

a opracowane projekty adaptacji nie doczekały się realizacji. Należy się liczyć z dalszymi rozbiórkami niszczących konstrukcji. Podobnie przedstawia się sytuacja zespołów cukrowni, szczególnie licznych na terenie województwa dolnośląskiego, których dalsza egzystencja jest zagrożona.

Jednak największym problemem jest zachowanie budowli i urządzeń związanych z funkcjonowaniem wyjątkowo gęstej sieci kolejowej. Ilość, wielkość i struktura wymaga podjęcia działań kompleksowych, opartych o program ochrony, którego opracowanie i funkcjonowanie może jednak przerastać możliwości województwa dolnośląskiego.

8.6. Muzea

Jednym z ważnych elementów systemu ochrony zabytków są muzea, które pełnią nie tylko rolę deponariusza pamiątek przeszłości ale pełnią ważną rolę w zakresie badawczym i działań popularyzatorskich. Liczbę muzeów na terenie województwa dolnośląskiego określa się łącznie na 44 (są to zarówno muzea o statucie zarejestrowanym w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz zbiory, które udostępniają organizacje społeczne i osoby prywatne a oficjalne ich statuty nie zostały zarejestrowane) - wg danych GUS z 2005 roku.

Ogółem w muzeach znajduje się 1.140,9 tysięcy muzealiów. Zbiory o charakterze muzealnym posiadają również niektóre biblioteki i archiwa. Najcenniejsze z nich to zasoby zgromadzone w Ossolineum i Archiwum Państwowym.

Charakterystyczną cechą sieci muzeów województwa dolnośląskiego jest jej nierównomierne rozmieszczenie. Większość placówek skupia się we Wrocławiu oraz w południowej części regionu. Natomiast w części północnej znajdują się nieliczne placówki, z których jedynie Muzeum Archeologiczno-historyczne w Głogowie ma znaczenie ponadlokalne. Sytuacja ta w ostatnich latach uległa pogorszeniu -likwidowano oddział wrocławskiego Muzeum Archeologicznego w Oleśnicy, zamknięto Izbę Regionalną w Ścinawie. Jedyną nową placówką jest utworzone przy parafii św. Bartłomieja i św. Jadwigi w Trzebnicy Muzeum kultu św. Jadwigi. Niepokojący jest częsty brak wsparcia ze strony samorządów dla lokalnych inicjatyw mających na celu stworzenie niewielkich kolekcji pamiątek przeszłości. Utworzenie dużego muzeum z całą pewnością przerasta finansowe i organizacyjne możliwości większości dolnośląskich samorządów jednak dla lokalnych społeczności ważne jest ustanowienie miejsca, w którym pamiątki związane z historią najbliższą mogłyby znaleźć schronienie.

8.7. Wartości niematerialne

Używana od niemal tysiąca lat nazwa krainy geograficzno-historycznej: *Śląsk*, *Slesko*, *Schlesien*, *Silesia*, obejmuje znacznie większy obszar niż obecne województwo dolnośląskie. Region geograficzno-historyczny o tej nazwie swym zasięgiem wykracza poza granice Polski świadcząc o wielonarodowym i wieloetnicznym charakterze dziedzictwa kulturowego. Nawet więc sama nazwa regionu, mimo że na terenie Polski, jest on podzielony pomiędzy trzy sąsiadujące województwa, jest elementem tradycji, należąc do dziedzictwa niematerialnego. Województwo dolnośląskie zajmuje przeważającą część historycznego Dolnego Śląska wraz z wschodnią częścią Górnych i Dolnych Łużyc oraz Ziemię Kłodzką, która to do połowy XVIII w. należała do Czech.

Silny napływ ludności z zachodu w ramach wielowiekowego procesu kolonizacji spowodował, że nie zachowała się na tym obszarze jakaś reliktywna ludność rodzima. Mieliśmy natomiast do czynienia z przeszczepami niekiedy bardzo odległych grup etnicznych: Tyrolczyków, Wirtemberczyków czy też czeskich emigrantów religijnych. W wieku XIX teren obecnego województwa dolnośląskiego nabrał cech jednorodnych etnicznie - niemieckich - przy marginalizacji środowisk polskich, łużyckich, czeskich i napływowego elementu żydowskiego. Na podstawie literatury i świadectw materialnych oraz dużej liczby różnorodnych stowarzyszeń i związków pielęgnujących lokalne tradycje, można stwierdzić, że w tym samym czasie miał miejsce rozwój poczucia tożsamości regionalnej. Regionalizm wynikał z wielowiekowej tradycji autonomii kulturowej i środowiskowej, która przetrwała mimo wielokrotnie zmieniającej się przynależności państwowej. Olbrzymią rolę odegrał w tym procesie Wrocław - tradycyjna metropolia regionu - stolica gospodarcza i kulturalna.

Ostatnie półwiecze dziejów Dolnego Śląska przyniosło zasadnicze zmiany na jego politycznej i społecznej mapie. Nastąpiła całkowita wymiana ludności i co za tym idzie przerwanie naturalnego rozwoju kulturowego regionu. Przybyli tutaj Polacy, pochodzili głównie z ziem centralnych i wschodnich Rzeczypospolitej oraz reemigranci głównie z Francji i Niemiec. Nowi mieszkańcy zostali pozbawieni swoich korzeni i tradycyjnych związków społecznych. Wrośnięcie w nowy, obcy krajobraz miała im ułatwić propaganda wykorzystująca argumenty historyczne dla wzmocnienia racji politycznych. Perspektywa półwiecza pozwala stwierdzić, że eksperyment ten przyniósł efekty niezbyt spodziewane przez rządzących. Otóż jednym z nielicznych elementów wielowiekowej tradycji niematerialnej pozostały nadal żywe ośrodki pielgrzymkowe w: Bardzie, Grodowcu (Wysokiej Cerekwi), Krzeszowie, Trzebnicy, Wambierzycach. Dodatkowo w kilku miejscowościach - w tym we Wrocławiu - powstały nowe miejsca pielgrzymkowe związane z łaskami słynącymi obrazami przywiezionymi przez przesiedleńców z dawnych wschodnich terenów Polski.

Nie można natomiast mówić o pełnej identyfikacji z tradycją historyczną regionu, którą zresztą przedstawiano najczęściej w sposób subiektywny, naginając argumenty historyczne do racji politycznych. Propagandowo wykrzywiony obraz Dolnego Śląska jako dzielnicy odłączonej od Polski przez kilkaset lat, której polskość mimo to trwała w tym czasie w stanie hibernacji, okazał się tak mało atrakcyjny (pomijając jego wątpliwą wartość merytoryczną), że nie stał się zaczątkiem nowego regionalizmu. Natomiast od kilkunastu czy wręcz kilkudziesięciu już lat obserwować można wzmożone zainteresowanie historią lokalną. Mimo oczywistych różnic kulturowych oraz czasami barier językowych, obecni mieszkańcy województwa dolnośląskie starają się poszerzać swą wiedzę o miejscu, w którym żyją. Nie można nazwać tego szukaniem korzeni, bo tych przecież należy szukać najczęściej poza regionem, może bardziej słuszne jest określenie tego procesu jako kolejny stopień osvajania i wrastania w krajobraz, w którym żyją już kolejne pokolenia nowych mieszkańców. Proces ten zaczyna być bardzo istotnym zjawiskiem często bezpośrednio wpływającym na stan zabytków, przykładem liczne inicjatywy lokalne, mające na celu ochronę lub konserwację pamiątek przeszłości. Dla przykładu przywołać należy akcję „Oddajcie co nasze”, która kreowana przez polityków przyniosła w rezultacie znaczne zainteresowanie społeczeństwa województwa dolnośląskiego zabytkami wywiezionymi z regionu. Jednym z jej efektów była cieszącą się szerokim odzewem społecznym zbiórka na zakupienie do zbiorów

wrocławskiego ratusza i muzeów w Chojnowie oraz Jaworze przedmiotów z wystawionej na aukcję w Bremie kolekcji złotnictwa pochodzącego ze Śląska.

9. Stan zachowania zabytków – ocena szacunkowa

W roku 2004 Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków opracował raport o stanie zachowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków, który powstał metodą ankietową. Ocenie podlegał każdy z obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Zgromadzony materiał pozwolił na sformułowanie kilku ocen i wniosków natury ogólnej.

Urbanistyka

Analiza obejmowała ocenę stanu zachowania głównych elementów struktury przestrzennej za jakie uznano rozplanowanie ulic, placów i dróg oraz zachowanie układu przestrzennego. W 2004 r. w województwie dolnośląskim na 124 zabytkowe założenia urbanistyczne wpisane do rejestru 53 uznano za posiadające niezmienione rozplanowanie, 58 za mające rozplanowanie zmienione w małym stopniu a jedynie 13 za takie, w których rozplanowanie zmieniono w stopniu dużym.

Ochrona zabytkowych układów urbanistycznych w ostatnich latach przeszła wyraźną przemianę. W niepamięć odeszły wielkie programy rewaloryzacyjne, które odzwierciedlały marzenia konserwatorów zabytków o odbudowie i sanacji struktury miejskiej ale niestety w większości były projektami mieszczącymi się w kategoriach architektury intencjonalnej. W ich miejsce pojawiły się rozwiązania wynikające z nowej sytuacji ekonomicznej. Presja kapitału jest z całą pewnością duża i nie zawsze względy konserwatorskie stają się podstawą do podejmowania decyzji planistycznych. Mimo to odpowiednie zapisy proceduralne udało się wprowadzić w niemal wszystkich obowiązujących planach zagospodarowania przestrzennego. Jednak może najważniejsze jest to, że zbudowane zostało pole negocjacji między konserwatorami zabytków, urbanistami, samorządami i inwestorami. Powstające realizacje są rezultatem szukania rozwiązań a nie dyktatu wykonawcy lub ideologii, jak to było w wypadku wznoszenia w latach siedemdziesiątych bloków mieszkalnych na starówkach Jeleniej Góry, Legnicy czy Wrocławia lub budowy typowych spółdzielczych domów handlowych przy rynkach mniejszych miast.

Obecne problemy związane z ochroną zabytkowej struktury historycznych miast są w jakimś stopniu typowe dla całej Europy. Wyraźna jest ucieczka mieszkańców z centrów staromiejskich, zubożenie dawniej zróżnicowanej struktury socjalnej, kłopoty z ruchem samochodowym, co jest w większości efektem przyjętych wcześniej rozwiązań (przykładowo absurdalne rozwiązanie jakim było przecięcie wrocławskiego Starego Miasta drogą średnicową na dwie autonomiczne części), a przede wszystkim zapoczątkowany już w drugiej połowie XIX wieku proces łączenia kilku działek w celu wzniesienia domu handlowego, obecnie często prowadzący do powstania wielkich centrów handlowych. Jednocześnie starówki zaczęto doceniać jako swoiste salony miejskie, miejsca w które warto inwestować, aby zyskać w oczach mieszkańców i przyciągnąć turystów, czego najlepszym przykładem jest Wrocław lub Jelenia Góra.

9.1. Struktura własności zabytków

Jest to problem często pomijany w rozważaniach osób zajmujących się ochroną zabytków, bo bardziej związany z ekonomią niż z konserwacją zabytków.

Jednak bez podstaw ekonomicznych fizyczna egzystencja zabytku jest po prostu niemożliwa.

Największą grupę właścicieli zabytków na Dolnym Śląsku stanowią osoby prywatne, następnie kościoły i związki wyznaniowe, po nich następuje własność komunalna i dopiero Skarb Państwa. Jest to, w odniesieniu do własności prywatnej i komunalnej rezultat procesu prywatyzacji i komunalizacji mienia po roku 1989. Niestety ubocznym rezultatem tych procesów jest znaczna liczba obiektów, w wypadku których mamy do czynienia z współwłasnością. W praktyce oznacza to skomplikowanie zarządzania, rozmycie odpowiedzialności za stan obiektu oraz utrudnienie procesów związanych z administrowaniem.

Nieco inaczej kształtuje się ocena stanu zachowania zabytków w zależności od rodzaju własności: w najlepszym stanie znajdują się obiekty użyteczności publicznej a na drugim miejscu budowle należące do kościołów. Jednak należy zauważyć, że wpisy do rejestru zabytków w wypadku obu tych grup dotyczą przede wszystkim tych obiektów, które stale są użytkowane (jedynie wśród kościołów mamy do czynienia z wypadkami gdy budowla jest nie użytkowana).

Odpowiada to zresztą wysokości dotacji ze środków państwowych i innych oraz szacowanych nakładów na utrzymanie zabytkowych budowli ponoszonych przez te trzy grupy właścicieli. Stosunkowo dobry stan zabytków sakralnych wynika zarówno z tego, że mają one w większości stałego, niezmiennego właściciela (mamy tu na myśli sytuację po 1945, dodatkowo wzmocnioną trwaniem Kościoła jako instytucji), jak również powodem jest to, że od wielu lat kościoły są największymi beneficjentami środków przeznaczonych na ochronę zabytków zarówno płynących od państwa jak i z innych źródeł, w tym środków z Unii Europejskiej.

9.2. Ochrona zabytków urbanistycznych w małych miastach i miejscowościach uzdrowiskowych

Charakterystyczna dla regionu jest bardzo gęsta sieć osadnicza, która w swym zasadniczym zrębie wykształciła się w XIII i XIV w. Struktura przestrzenna historycznych miast zachowana jest w różnym stopniu, a jej stan jest odbiciem kondycji gospodarczej i współczesnych tendencji planistycznych. O wartości zespołów zabudowy decyduje w znacznym stopniu ich kompletność oraz zachowanie różnorodnych czasowo i stylistycznie budowli. W tym wypadku konserwacja nie może się sprowadzać jedynie do ochrony poszczególnych, najcenniejszych zabytków wpisanych do rejestru zabytków ale musi obejmować cały zespół, niezależnie od czasu powstania i przeznaczenia. Przykład Legnicy, w której zabudowa starego miasta została rozebrana dla wprowadzenia zabudowy nowej, która zniszczyła bezpowrotnie jego historyczną strukturę, wskazuje najdobitniej jakie niebezpieczeństwa niesie brak zrozumienia zasad ochrony zespołu urbanistycznego i świadome przekształcenie historycznego centrum miasta w osiedle mieszkaniowe. Mimo zniszczeń wojennych i powojennych rozbiórek w wielu miastach struktura urbanistyczna jest nadal zachowana. Niewątpliwie warto podjąć starania o rozpoczęcie programów rewaloryzacji Niemczy, a przede wszystkim zapomnianego Chełmska Śląskiego - są to miejscowości, które bez pomocy z zewnątrz, zarówno programowej jak i finansowej, nie będą w stanie wyrwać się z gospodarczego marazmu.

W wypadku miejscowości uzdrowiskowych problemem jest natomiast ich obecny dynamiczny rozwój. Presja ekonomii zaczyna być coraz mocniejsza. Ze strony mieszkańców to nadzieja na dostatnie życie, ze strony zajmujących się

ochroną zabytków nowe wyzwanie. Tym trudniejsze, że w sumie jedynym narzędziem ochrony układów przestrzennych uzdrowisk są wpisy do rejestru zabytków i ustalenia planów zagospodarowania przestrzennego - czyli działania restrykcyjno-nakazowe. Brak natomiast planów rewaloryzacji z odpowiednimi atrakcyjnymi mechanizmami finansowego wsparcia.

10. Charakterystyka wybranych instrumentów finansowania opieki nad zabytkami.

Fundusze strukturalne w Polsce w latach 2004-2006

- Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich (SPO ROL)
- Zintegrowany Program Rozwoju Regionalnego na lata 2004-2006
- Inicjatywy wspólnotowe INTERREG III
- Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy.
- Plany finansowego zadań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego z funduszy strukturalnych na lata 2007-2013
- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko
- Regionalny Program Operacyjny

Dofinansowanie opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego z budżetu państwa - programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Dofinansowanie opieki nad zabytkami z budżetu województwa dolnośląskiego.

Wejście Polski do Unii Europejskiej to dla Polski i Dolnego Śląska ogromne wyzwanie i szansa. Jako główny cel postawiono wyrównanie występujących dysproporcji społeczno-ekonomicznych regionów oraz osiągnięcie średniego poziomu ekonomicznego UE. Jednym z instrumentów polityki UE są fundusze strukturalne wspierające kraje, które bez pomocy finansowej UE nie mają szans dorównać poziomowi ekonomicznemu całej Unii. Środki finansowe są przekazywane Polsce poprzez poszczególne fundusze na wytyczone przez rząd i samorzady kierunki rozwoju ujęte w specjalnie tworzonych programach.

Dla ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego za najistotniejszy uznaje się Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, który finansuje m.in. działania związane bezpośrednio z kulturą, a występujący w Zintegrowanym Programie Rozwoju Regionalnego na lata 2004-2006, Sektorowym Programie Operacyjnym Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego i Rozwój Obszarów Wiejskich”, czy też będzie finansował w latach 2007-2013 Program Operacyjny „Infrastruktura i Środowisko” oraz Regionalne Programy Operacyjne

Kultura i jej historyczne bogactwo stanowi istotny element stymulujący rozwój gospodarczy i społeczny. Bez ogromnej pomocy finansowej rozwój kultury, jak też przywracanie świetności obiektom dziedzictwa kulturowego byłby niemożliwy. Dolny Śląsk jako region o największej liczbie zabytków wpisanych do rejestru zabytków w Polsce korzysta i nadal winien korzystać z pomocy finansowej UE

Rozdział ten wskazuje najważniejsze instrumenty finansowe występujące i planowane do rozpoczęcia w najbliższych latach, które w sposób bardzo istotny wspierają i są skierowane bezpośrednio do różnych projektów dotyczących prac przy obiektach zabytkowych. Dlatego obok próby charakterystyki programów finansowanych z funduszy strukturalnych, pojawiły się również programy operacyjne funkcjonujące przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, które swymi zamierzeniami ściśle odpowiadają i nawiązują do prowadzonej polityki rozwoju kraju.

Na koniec wspominamy również o dotacjach celowych, które rok rocznie przyznają władze Województwa Dolnośląskiego starając się w ten sposób dofinansować te zadania, które wymagają najpilniejszych prac ratowniczych.

W niniejszym opracowaniu nie ma informacji o programach wspólnotowych UE, które powstają w wyniku decyzji Parlamentu Europejskiego i Rady Europy, a zarządzane są przez odpowiednie Dyrekcje Generalne Komisji Europejskiej. Uznano bowiem, że najistotniejsze dofinansowanie uzyskuje się obecnie z funduszy strukturalnych i budżetów państwa i samorządów. Nie oznacza to oczywiście, że Programy wspólnotowe nie dotyczą dziedzictwa kulturowego, przeciwnie, są drugim źródłem pomocowym przy podtrzymaniu tożsamości kulturalnej.

Zamierzeniem niżej przedstawionych informacji nie jest wskazanie źródeł finansowania *Programu Opieki nad Zabytkami* lecz wskazanie zainteresowanym możliwości finansowania niezbędnych prac przy obiektach zabytkowych. Wymienione w dokumencie zadania dla Województwa Dolnośląskiego będą realizowane z budżetu Województwa Dolnośląskiego.

I. Fundusze strukturalne w Polsce w latach 2004-2006

Uwaga:

Wymienione poniżej priorytety i działania programów dotyczą tylko tematyki bezpośrednio związanej ze sferą kultury.

1. Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich

Priorytet 2. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich

Działanie 2.3. Odnowa wsi oraz zachowanie, ochrona dziedzictwa kulturowego

Celami priorytetu jest przede wszystkim podniesienie atrakcyjności turystycznej, inwestycyjnej, podniesienie standardu życia i pracy mieszkańców wsi, a także zaspokojenie ich potrzeb społecznych i kulturalnych oraz rozwój tożsamości społeczności wiejskiej i zachowania dziedzictwa kultury.

Aby osiągnąć ww. cele program wspiera zadania polegające m.in. na:

- realizacji inwestycji w zakresie modernizacji i wyposażenie obiektów pełniących funkcje kulturalne, rekreacyjne i sportowe,
- odmowie obiektów zabytkowych charakterystycznych dla tradycji budownictwa wiejskiego regionu i ich adaptacji na cele publiczne,
- modernizacji przestrzeni publicznej na wsi,
- publicznej infrastrukturze przyczyniającej się do rozwoju funkcji turystycznych wsi oraz działania związane z promocją regionu.

Uprawnionymi beneficjentami odbioru pomocy są gminy i instytucje kultury, dla których organizatorem są jednostki samorządu terytorialnego

2. Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2006

Priorytet 1. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu i konkurencyjności regionów

Działanie 1.4. Rozwój turystyki i kultury

Głównymi celami tego priorytetu jest wzrost znaczenia kultury i turystyki jako czynników stymulujących rozwój społeczno - gospodarczy regionu z uwzględnieniem potrzeby zapewnienia zrównoważenia rozwoju i ochrony środowiska, oraz:

- ułatwienie dostępu do obiektów kultury i turystyki, m.in. poprzez rozbudowę infrastruktury oraz rozwijanie kompleksowego systemu informacji kulturalnej i turystycznej,
- wydłużenie sezonu turystycznego,
- zwiększenie zagranicznej turystyki przyjazdowej do Polski oraz turystyki krajowej poprzez podniesienie konkurencyjności regionalnych produktów turystycznych i kulturowych zarówno na rynkach zagranicznych jak i na krajowych.

Aby móc spełnić w.w. cele w ramach działania wspierane są zadania związane z:

- rewitalizacją, konserwacją, renowacją, rewaloryzacją, zachowaniem, modernizacją, adaptacją historycznych i zabytkowych obiektów wraz z ich otoczeniem,

- rewitalizacją, konserwacją, renowacją, rewaloryzacją, zachowaniem, modernizacją, adaptacją publicznych obiektów przemysłowych wraz z ich otoczeniem oraz ich przystosowanie na cele kulturalne,
- zabezpieczeniem obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń (w szczególności przed włamaniami, pożarem),
- budową, rozbudową i modernizacją publicznej infrastruktury kulturalnej przyczyniającej się do aktywnego udziału społeczeństwa w kulturze,
- opracowaniem i utworzeniem systemów informacji kulturalnej, w tym nowoczesnej, interaktywnej sieci informacji internetowej,
- rozwojem i modernizacją publicznej infrastruktury informacyjnej (np. centra i punktu informacji kulturalnej).

Beneficjentami pomocy mogą być:

- jednostki samorządu terytorialnego,
- związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego,
- regionalne organizacje turystyczne nie działające w celu osiągnięcia zysku,
- organizacje pozarządowe nie działające w celu osiągnięcia zysku, w tym stowarzyszenia, fundacje, kościoły i związki wyznaniowe,
- jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych, w tym instytucje turystyczne, sportowe i kulturalne, dla których organem założycielskim są organy administracji rządowej lub samorządowej,
- organy administracji rządowej w województwie,
- przedsiębiorstwa państwowe działające non profit w zakresie w zakresie zachowania dziedzictwa narodowego,
- spółki prawa handlowego nie działające w celu osiągnięcia zysku lub przeznaczające zyski na cele statutowe, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki, porozumienia i stowarzyszenia.

Priorytet 3. Rozwój lokalny

Działanie 3.1 Obszary wiejskie

Celami tego działania jest przeciwdziałanie marginalizacji społecznej i ekonomicznej obszarów wiejskich i małych miast do 20 tys. mieszkańców

Cele szczegółowe:

- wzrost mobilności zawodowej mieszkańców wsi i małych miast,
- tworzenie warunków do dywersyfikacji działalności gospodarczej.

W ramach działania w obszarze kultury wspierane będą projekty związane m.in. z:

- budową lub modernizacją lokalnej bazy kulturalnej,
- infrastrukturą służącą rozwojowi aktywnych form turystyki,
- infrastrukturą noclegową, gastronomiczną, informacyjno-recepcyjną i inną infrastrukturą turystyczną,
- systemem informacji kulturalnej i turystycznej,

- infrastrukturą kultury, w szczególności zapleczem kulturalnym i rozrywkowym – sale koncertowe i wystawowe, amfiteatry,
- polegające na restauracji i rewitalizacji obiektów dziedzictwa kulturowego,
- systemem zabezpieczeń obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń (w szczególności pożarów, włamań),
- inwestycjami gmin uzdrowiskowych związanymi z rozwojem funkcji leczniczo-wypoczynkowych.

Odbiorcami pomocy mogą być samorządy gmin i powiatów, związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego oraz:

- spółki prawa handlowego nie działające w celu osiągnięcia zysku lub przeznaczające zyski na cele statutowe, w których większość udziałów lub akcji posiada samorząd województwa lub gminy, powiaty i związki, porozumienia i stowarzyszenia jst,
- podmioty wykonujące usługi, w których większość udziałów lub akcji posiada gmina lub powiat, w tym podmioty wykonujące te usługi na mocy odrębnej umowy,
- podmioty wybrane w wyniku postępowania przeprowadzonego na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych wykonujące usługi publiczne na podstawie umowy zawartej z jednostką samorządu terytorialnego na świadczenie usług z danej dziedziny,
- organizacje pozarządowe nie działające w celu osiągnięcia zysku, w tym stowarzyszenia, fundacje, kościoły i związki wyznaniowe,
- jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych.

Priorytet 3 Rozwój lokalny

Działanie 3.2 Obszary podlegające restrukturyzacji

Celem działania jest przeciwdziałanie marginalizacji społecznej i ekonomicznej obszarów restrukturyzowanych.

W ramach działania wspierane są zadania z obszaru kultury polegające na:

- budową lub modernizacją lokalnej bazy kulturalnej i turystycznej,
- infrastrukturą służącą rozwojowi aktywnych form turystyki,
- infrastrukturą noclegową, gastronomiczną, informacyjno-recepcyjną,
- systemem informacji kulturalnej i turystycznej,
- infrastrukturą kultury, w szczególności zapleczem kulturalnym i rozrywkowym – sale koncertowe i wystawowe, amfiteatry,
- restauracji i rewitalizacji obiektów dziedzictwa kulturowego, systemy zabezpieczeń obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń (w szczególności pożarów, włamań).

Beneficjentami pomocy mogą być:

- samorząd gminny i powiatowy,
- związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego,

- spółki prawa handlowego nie działające w celu osiągnięcia zysku lub przeznaczające zyski na cele statutowe, w których większość udziałów lub akcji posiada samorząd województwa lub podmioty wymienione w pkt. 1 i 2,
- podmioty wykonujące usługi, w których większość udziałów lub akcji posiada gmina lub powiat, w tym podmioty wykonujące te usługi na mocy odrębnej umowy,
- podmioty wybrane w wyniku postępowania przeprowadzonego na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych wykonujące usługi publiczne na podstawie umowy zawartej z jednostką samorządu terytorialnego na świadczenie usług z danej dziedziny,
- organizacje pozarządowe nie działające w celu osiągnięcia zysku, w tym stowarzyszenia, fundacje, kościoły i związki wyznaniowe,
- jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych,

Priorytet 3. Rozwój lokalny

Działanie 3.3. Zdegradowane obszary miejskie, przemysłowe i powojkowe

Celem działania jest ożywienie gospodarcze i społeczne, a także zwiększenie potencjału turystycznego i kulturowego, w tym nadanie obiektom i terenom zdegradowanym nowych funkcji społeczno-gospodarczych poprzez:

- rewitalizację i odnowienie zdegradowanych obszarów miast i dzielnic mieszkaniowych w miastach,
- rewitalizację obiektów i terenów przemysłowych przez zmianę dotychczasowych funkcji na gospodarcze, społeczne, edukacyjne, zdrowotne, rekreacyjne i turystyczne,
- rewitalizację obiektów i terenów powojkowych przez zmianę z przeważającą dotychczas funkcji zabudowy powojkowej na usługową, gospodarczą, społeczną, edukacyjną, zdrowotną, rekreacyjną i turystyczną.

Poddziałanie 3.3.1. Rewitalizacja obszarów miejskich

W ramach poddziałania w obszarze kultury wspierane są zadania związane m.in. z:

- podporządkowaniem „starej tkanki” urbanistycznej poprzez odpowiednie zagospodarowanie pustych przestrzeni w harmonii z otoczeniem,
- izolacją, remontem lub przebudową elewacji, fasad i dachów budynków oraz pomieszczeń przeznaczonych na cele: gospodarcze, szkoleniowe lub kulturalne - za wyjątkiem przeprowadzania prac budowlano - montażowych w indywidualnych mieszkaniach - w ramach działania wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu,
- renowacją budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym znajdujących się na realizowanych terenie, w tym ich adaptacja na cele: gospodarcze, społeczne, edukacyjne, turystyczne lub kulturalne, przyczyniające się do tworzenia stałych miejsc pracy. Priorytetowo będą traktowane budynki posiadające potencjał dla rozwoju turystyki. Renowacja będzie się składała z działań wspierających prace konserwatorskie i odnowienie zabudowań (za wyjątkiem indywidualnych mieszkań),
- pracami konserwacyjnymi, odnowieniem fasad i dachów budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym, znajdujących się w rejestrze zabytków

wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu, przyczyniające się do tworzenia stałych miejsc pracy,

- wyburzaniem budynków pod cele: usługowe, kulturowe, edukacyjne, gospodarcze, turystyczne lub rekreacyjne,
- remontem lub przebudową infrastruktury publicznej związanej z rozwojem funkcji turystycznych, rekreacyjnych, kulturalnych,
- tworzeniem stref bezpieczeństwa i zapobiegania przestępczości w zagrożonych patologiami społecznymi obszarach miast,
- adaptacją, przebudową lub remontami budynków i przestrzeni użyteczności publicznej wraz z przyległym otoczeniem na cele edukacyjno-społeczne, znajdujących się na terenie rewitalizowanym, w tym m.in. przedszkola, szkoły podstawowe, gimnazja, szkoły średnie i ponadgimnazjalne, szkoły wyższe, szkolne stołówki, domy dziecka, ośrodki walki z patologiami społecznymi, poradnie psychologiczne, świetlice dla dzieci i młodzieży, domy kultury, warsztaty terapii zajęciowej oraz obiekty służące pomocą społeczną - priorytetowo będą traktowane budynki, które głównie przyczyniają się do rozwoju działalności gospodarczej i zatrudnienia (za wyjątkiem prac remontowo-instalacyjnych w indywidualnych mieszkaniach),
- przebudową, wymianą lub remontem infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, elektrycznej, grzewczej i gazowej w rewitalizowanych obiektach publicznych, usługowych,
- regeneracją, rehabilitacją i zabudowywaniem pustych przestrzeni publicznych, w tym: remont lub przebudowa: placów, rynków, parkingów, placów zabaw dla dzieci, publicznych toalet miejskich, małej architektury (np. tarasy widokowe, fontanny, ławki, kosze na śmieci), miejsc rekreacji, terenów zielonych (zieleń wysoka, niska i trawniki) oraz prace restauracyjne na terenie istniejących parków,
- remontem lub przebudową infrastruktury technicznej, szczególnie w zakresie ochrony środowiska na terenie zdegradowanych dzielnic miast,
- poprawą funkcjonalności ruchu kołowego, ruchu pieszego i estetyki przestrzeni publicznych rewitalizowanego terenu,
- remontem lub przebudową obiektów pełniących funkcje zaplecza turystycznego, kulturalnego,
- remontem, przebudową lub przystosowanie budynków i przestrzeni dla potrzeb inkubatorów przedsiębiorczości,
- remontem, przebudową lub przystosowanie budynków i infrastruktury na cele turystyczne i kulturalne (włącznie z odnowieniem i konserwacją obiektów dziedzictwa kulturowego) prowadząca do zrównoważonego rozwoju i tworzenia miejsc pracy,

Beneficjentami pomocy mogą być:

1. Gmina, miasto na prawach powiatu,
2. Następujące podmioty, których projekt został ujęty w Lokalnym Programie Rewitalizacji:
  - spółki prawa handlowego oraz inne jednostki organizacyjne nie działające w celu osiągnięcia zysku lub przeznaczające zyski na cele statutowe, w których

większość udziałów lub akcji posiadających przez podmioty wymienione w pkt. 1 lub samorząd województwa,

- podmioty wykonujące usługi publiczne na podstawie umowy zawartej z jednostką samorządu terytorialnego, w których większość udziałów lub akcji posiada gmina lub miasto na prawach powiatu,
- podmioty wybrane w wyniku postępowania przeprowadzonego na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych dostarczające usługi użyteczności publicznej na zlecenie jednostek samorządu terytorialnego pod warunkiem przestrzegania zasad pomocy publicznej określonych w przepisach odrębnych,
- organizacje pozarządowe nie działające w celu osiągnięcia zysku, w tym fundacje, stowarzyszenia, kościoły i związki wyznaniowe,
- spółdzielnie mieszkaniowe,
- jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych, w szczególności policja, straż pożarna,
- szkoły wyższe,
- wspólnoty mieszkaniowe.

Poddziałanie 3.3.2. Rewitalizacja obszarów przemysłowych i powojkowych

W ramach poddziałania w obszarze kultury wspierane są zadania związane m.in. z:

- izolacją, remontem, pracami rozbiórkowymi, przebudową lub adaptacją budynków obiektów infrastruktury i urządzeń przemysłowych i powojkowych wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu w celu nadania im nowych funkcji użytkowych: usługowych, turystycznych, rekreacyjnych, zdrowotnych i edukacyjnych,
- izolacją, remontem, adaptacją lub przebudową pokoszarowych budynków mieszkalnych w celu nadania im nowych funkcji: usługowych, gospodarczych, społecznych, edukacyjnych, rekreacyjnych (za wyjątkiem prac budowlano-instalacyjnych w indywidualnych mieszkaniach),
- porządkowaniem „starej tkanki” urbanistycznej poprzez odpowiednie zagospodarowanie i zabudowanie pustych przestrzeni w harmonii z otoczeniem na cele usługowe, edukacyjne, społeczne, turystyczne, rekreacyjne, gospodarcze, kulturalne,
- wyburzaniem budynków na cele: usługowe, kulturowe, edukacyjne, gospodarcze, turystyczne lub rekreacyjne,
- renowacją (prace związane z konserwacją, rewaloryzacją, zachowaniem, adaptacją) budynków infrastruktury o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym (w tym z zakresu ochrony dziedzictwa przemysłowego i obiektów o znaczeniu militarnym), a także ich adaptacją na cele: gospodarcze, społeczne i kulturalne wraz z zagospodarowaniem przyległego otoczenia- znajdujących się na rewitalizowanym terenie,
- pracami konserwatorskimi, odnowieniem fasad i dachów budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym znajdujących się w rejestrze zabytków wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu, przyczyniające się do tworzenia stałych miejsc pracy,

- zakładaniem parków lub zalesianie oczyszczonego obszarów, w celu nadania mu funkcji turystycznych lub rekreacyjnych,
- zabudowywaniem pustych przestrzeni: budowa, remont lub przebudowa; placów, rynków, parkingów, placów zabaw dla dzieci, publicznych toalet, małej architektury (np. tarasy widokowe, fontanny, ławki, kosze na śmieci), miejsc rekreacji, terenów zielonych (zieleń wysoka, niska i trawniki) oraz prace restauracyjne na terenie istniejących parków,
- budową, przebudową lub remontem podstawowej infrastruktury komunalnej, w szczególności w zakresie ochrony środowiska naturalnego oraz infrastruktury transportowej znajdującej się na terenie rewitalizowanym,
- tworzenie stref bezpieczeństwa na terenie byłych obszarów przemysłowych i powojkowych w miastach w celu zapobiegania przestępczości w zagrożonych patologiami społecznymi obszarach miast,
- budowa, przebudowa lub remont obiektów dla nadania im funkcji zaplecza kulturalnego, turystycznego lub rekreacyjnego rewitalizowanego obszaru w celu tworzenia stałych miejsc pracy.

Beneficjentami pomocy mogą być:

1. Gmina, miasto na prawach powiatu,
2. Związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego,
3. Podmioty, których projekty ujęte zostały w Lokalnym Programie Rewitalizacji:
  - spółki prawa handlowego oraz inne jednostki organizacyjne nie działające w celu osiągnięcia zysku lub przeznaczające zyski na cele statutowe, w których większość udziałów lub akcji posiadających przez podmioty wymienione w pkt 1 i 2 samorząd województwa,
  - podmioty wykonujące usługi publiczne na podstawie umowy zawartej z jednostką samorządu terytorialnego, w których większość udziałów lub akcji posiada gmina lub miasto na prawach powiatu,
  - podmioty wybrane w wyniku postępowania przeprowadzonego na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych dostarczające usługi użyteczności publicznej na zlecenie jednostek samorządu terytorialnego pod warunkiem przestrzegania zasad pomocy publicznej określonych w przepisach odrębnych,
  - organizacje pozarządowe nie działające w celu osiągnięcia zysku, w tym fundacje, stowarzyszenia, kościoły i związki wyznaniowe,
  - spółdzielnie mieszkaniowe,
  - jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych, w szczególności policja, straż pożarna,
  - szkoły wyższe,
  - wspólnoty mieszkaniowe.

3. Inicjatywa Wspólnotowa INTERREG III

Głównym celem inicjatywy jest wspieranie współpracy przygranicznej międzynarodowej i międzyregionalnej zarówno zewnątrz, jak i wewnątrz granic Unii Europejskiej.

3.1 INTERREG III A Wolny Kraj Związkowy Saksonia – Rzeczpospolita Polska – Województwo Dolnośląskie

Celem jest wsparcie zintegrowanego i zrównoważonego rozwoju w sferze gospodarczej, społecznej i kulturowej na pograniczu saksoński

Beneficjentami pomocy mogą być:

- jednostki samorządu terytorialnego i ich związki,
- związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego,
- podmioty wykonujące usługi publiczne na podstawie umowy zawartej z jst, w których większość udziałów lub akcji posiada jst,
- organizacje pozarządowe, w tym fundacje, stowarzyszenia, kościoły i związki wyznaniowe, a także osoby prawne prowadzące statutową działalność w zakresie rozwoju gospodarczego, nie działające w celu osiągnięcia zysku lub przeznaczające zysk na działalność statutową,
- jednostki zaliczane do sektora finansów publicznych, dla których organem założycielskim są jednostki administracji rządowej lub samorządowej.

Priorytet D. Rozwój obszarów wiejskich i miejskich

Działanie D 1. Rozwój obszarów wiejskich

W ramach działania wspierane są m.in. zadania związane z wdrożeniem i sporządzeniem wspólnej, całościowej koncepcji rozwoju przestrzennego, całościowy i zrównoważony rozwój wsi wraz z poprawą infrastruktury przy uwzględnieniu kontekstu regionalnego wraz z zachowaniem multifunkcjonalności wsi oraz:

- poprawa konkurencyjności gospodarki rolnej i leśnej,
- poprawa funkcji ekologicznych, społecznych i gospodarczych lasu oraz jego walorów użytkowych,
- zachowanie i konserwacja wiejskiego krajobrazu kulturowego oraz historycznych elementów krajobrazu,
- poprawa w zakresie transgranicznej agroturystyki.

Priorytet F. Współpraca - kultura, sprawy społeczne, bezpieczeństwo

Działanie F 1. Rozwój społeczno - kulturowy

W ramach działania wsparte są m.in. zadania ukierunkowane na intensyfikację współpracy oraz usieciowienie transgranicznej pracy kulturalnej, szkolnej i społecznej oraz związane z transgraniczną wymianą kulturalną.

3.2 INTERREG III A Republika Czeska - Rzeczpospolita Polska

Celem inicjatywy jest wsparcie zintegrowanego i zrównoważonego rozwoju w sferze gospodarczej, społecznej i kulturowej na pograniczu polsko - czeskim

Beneficjentami pomocy mogą być:

Jednostki należące do sektora finansów publicznych lub spoza tego sektora o ile realizują projekty mające na celu dobro publiczne m.in.:

- jednostki samorządu terytorialnego i ich związki,

- partnerzy społeczno-ekonomiczni,
- organizacje pozarządowe i inne *non profit*,
- jednostki edukacyjne i kulturalne.

Priorytet 1 Dalszy rozwój i modernizacja infrastruktury dla zwiększenia konkurencyjności obszaru pogranicza

Działanie 1.3. Rozwój infrastruktury okołobiznesowej i turystycznej

W ramach działania wspierane są m.in. zadania polegające na:

- budowie i modernizacji infrastruktury turystycznej, tj. ścieżki piesze, rowerowe, narciarskie i konne, lokalne drogi (leśne) oraz mosty na pogranicznych ścieżkach turystycznych, parkingi samochodowe w sąsiedztwie atrakcji turystycznych i oznaczone trasy rowerowe,
- przebudowie i budowie obiektów turystycznych,
- rozwoju odpowiedniej infrastruktury technicznej, w tym modernizacji budynków na rzecz rozwoju usług okołobiznesowych i turystycznych,
- tworzeniu ośrodków wymiany handlowej i centrów rozwoju, zakładaniu naukowych parków technologicznych i przygranicznych inkubatorów przedsiębiorczości oraz promocji projektów transgranicznych łączących sferę badawczą z gospodarczą,
- wspólnym działaniu mającym na celu kompleksowe przygotowanie terenów pod inwestycję,
- rozwoju technologii informacyjnych i komunikacyjnych w celu wspierania czesko-polskiej współpracy gospodarczej.

Priorytet 2 Rozwój społeczności lokalnej na obszarze pogranicza

Działanie 2.1. Rozwój turystyki

W ramach działania wspierane są m.in. zadania polegające na:

- wspieraniu ośrodków odpowiedzialnych za gromadzenie, opracowanie i przekazywanie informacji nt. turystyki, a także dziedzictwa kulturowego i naturalnego w regionie przygranicznym (np. strony internetowe, publikacje, sieci interaktywne),
- współpracy organizacji turystycznych i wspólnych działaniach reklamowych, promocyjnych i marketingowych w celu ułatwienia rozwoju ruchu turystycznego w regionie, zarówno z rynku krajowego jak i międzynarodowego,
- tworzeniu i rozwoju zintegrowanych i interaktywnych baz danych obiektów i atrakcji turystycznych (zakwaterowanie, transport, miejsca do zwiedzania: pomniki naturalne i kulturowe, parki naturalne i kulturowe, galerie, muzea, ośrodki dla odwiedzających, itp.),
- promocji tradycyjnych produktów (np. kuchnia regionalna, rzemiosło regionalne),
- wspieraniu regularnych imprez oferujących produkty kulturalne i turystyczne o znaczeniu transgranicznym,
- tworzeniu i wdrożeniu wspólnych strategii rozwoju turystyki,

- opracowaniu analiz, raportów, badań, strategii, programów i organizacja konferencji w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa naturalnego i kulturowego,
- kompleksowe oznaczenie atrakcji i tras turystycznych, opracowanie map i publikacji,
- projekty mające na celu stworzenie zintegrowanych produktów kultury i turystyki.

Działanie 2.2. Wspieranie inicjatyw lokalnych (mikroprojekty)

Rodzaje wspieranych zadań:

- organizowanie wspólnych imprez kulturalnych (np. festiwale, przedstawienia, wystawy, warsztaty artystyczne),
- promowanie współpracy transgranicznej (np. opracowanie publikacji, stron internetowych, broszur lub katalogów),
- wspieranie działalności rozrywkowej i rekreacyjnej (np. imprezy sportowej),
- wspólne lokalne działania w zakresie ochrony środowiska i planowania przestrzennego,
- organizowanie targów handlowych i wspólne inicjatywy marketingowe,
- organizowanie konferencji, seminariów i warsztatów,
- rozwój współpracy w zakresie edukacji,
- wymiana edukacyjna,
- wspieranie działań utrwalających tożsamości i tradycje społeczności lokalnych.

II Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy

Priorytet 3. Ochrona Kulturowego Dziedzictwa Europejskiego, w tym transport publiczny i odnowa miast

Celami priorytetu są: zachowanie i odbudowa europejskiego dziedzictwa kulturowego wraz z jego otoczeniem oraz wykreowanie narodowych produktów turystyki kulturowej w historycznych miastach Polski (w szczególności Warszawa, Kraków, Gdańsk, Wrocław, Poznań)

Beneficjentami pomocy mogą być:

- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- związki i porozumienia jednostek samorządu terytorialnego,
- państwowe i samorządowe instytucje kultury i instytucje filmowe,
- państwowe szkoły i uczelnie artystyczne,
- państwowe szkoły wyższe,
- organizacje pozarządowe ze sfery kultury działające w interesie publicznym,
- kościoły i związki wyznaniowe,
- przedsiębiorstwa państwowe i zakłady budżetowe jednostek samorządu terytorialnego nie działające w celu osiągnięcia zysku,

- instytucje sektora prywatnego działające w interesie publicznym.

Priorytet wspiera zadania związane m.in. z:

- rewitalizacją, konserwacją, renowacją, modernizacją i adaptacją na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, szczególnie realizowanych w ramach przyjętych strategii rozwoju produktów turystyki kulturowej,
- rewitalizacją historycznych obszarów miejskich,
- rewitalizacją, konserwacją, renowacją, modernizacją i adaptacją na cele kulturalne zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych,
- rewitalizacją obiektów przemysłowych o wysokiej wartości historycznej na cele kulturalne, w szczególności na muzea nowoczesności,
- renowacją, ochroną i zachowaniem miejsc pamięci i martyrologii,
- budową, rozbudową, odbudową i adaptacją infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla polskiej kultury,
- budową i rozbudową publicznych i niekomercyjnych instytucji kultury o europejskim znaczeniu,
- kompleksowymi programami konserwacji zabytków ruchomych oraz konserwacją i digitalizacją zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów,
- tworzenie systemów zabezpieczeń przed nielegalnym wywozem dzieł sztuki oraz zabezpieczenie zabytków ruchomych i nieruchomych przed kradzieżą i zniszczeniem.

III Plany finansowania z funduszy strukturalnych na lata 2007-2013 zadań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego

1. Program Operacyjny „Infrastruktura i Środowisko”

Priorytet XII Kultura i dziedzictwo kulturowe

Celem priorytetu jest wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym i europejskim dla zwiększenia atrakcyjności Polski

Cel strategiczny priorytetu będzie realizowany poprzez cele szczegółowe:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym.
2. Poprawa stanu infrastruktury kulturalnej o znaczeniu ponadregionalnym oraz zwiększenie dostępu do kultury.

W ramach priorytetu realizowane będą projekty związane przede wszystkim z rozbudową i modernizacją infrastruktury kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym. Zadania z zakresu ochrony i zachowania zabytków nieruchomych o znaczeniu ponadregionalnym obejma m.in. obiekty wpisane na listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO lub uznane przez Prezydenta RP za Pomniki Historii. Wsparcie maja również otrzymać projekty z zakresu ochrony zabytków ruchomych, a także z zakresu rozwoju zasobów cyfrowych w dziedzinie zasobów bibliotecznych i archiwalnych oraz zasobów wirtualnych muzeów.

W ramach tego priorytetu będą realizowane także zadania z zakresu rozwoju oraz poprawy stanu infrastruktury kultury.

W przypadku projektów dotyczących budowy i rozbudowy infrastruktury beneficjentami pomocy mogą być:

- jednostki samorządu terytorialnego,
- instytucje kultury (samorządowe, państwowe oraz współprowadzone z ministrem, właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego),
- szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe ze sfery kultury,

W przypadku projektów dotyczących ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego, beneficjentami pomocy mogą być:

- jednostki samorządu terytorialnego,
- kościelne osoby prawne,
- instytucje kultury (samorządowe, państwowe oraz współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego),
- uczelnie publiczne,
- archiwa państwowe,
- organizacje pozarządowe ze sfery kultury,
- zabytkowa kopalnia soli w Bochni i Wieliczce.

2. Regionalny Program Operacyjny na lata 2007–2013 dla Województwa Dolnośląskiego

Priorytet 9. Zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego oraz rozwój kultury na Dolnym Śląsku

Główny cel priorytetu: Podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności regionu poprzez rozwój, upowszechnianie oraz wykorzystanie potencjału kultury. Wzrost znaczenia roli kultury jako czynnika stymulującego rozwój społeczno – gospodarczy, który będzie miał korzystny wpływ na kształtowanie tożsamości regionalnej oraz obrazu Dolnego Śląska jako regionu atrakcyjnego dla mieszkańców, turystów oraz potencjalnych inwestorów.

Wspierane będą wszelkie działania zmierzające do poprawy stanu nieruchomości i ruchomych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, a dotyczące m.in. konserwacji, restauracji, renowacji i adaptacji i zastosowania ochrony (technicznej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej). Dla województwa dolnośląskiego wspierane będą w szczególności obiekty takie jak: rezydencje, obiekty fortyfikacyjne i przemysłowe. Ponadto wspierane będą również działania zmierzające do poprawy obiektów zajmowanych przez instytucje kultury oraz ich wyposażenie w sprzęt do ich prawidłowego funkcjonowania.

Jako priorytetowe będą traktowane projekty zmierzające do zapobieżenia degradacji technicznej obiektów kultury oraz ich przebudowa i rozbudowa, szczególnie w zakresie dostępności dla osób niepełnosprawnych. W celu m.in. realizacji założonego celu wspierane będą również działania z zakresie upowszechniania informacji zarówno o dziedzictwie przeszłości jak i przedsięwzięć instytucji kultury. Dlatego wsparcie uzyskają projekty związane z tworzeniem i upowszechnianiem baz danych dot. twórców, wybitnych dzieł kultury i wydarzeń

kulturalnych, digitalizacja i upowszechnianiem istniejących zasobów, szczególnie związanych z zabytkami oraz promowanie form interaktywnych

W przypadku projektów dotyczących budowy i rozbudowy infrastruktury, beneficjentami pomocy mogą być:

- jednostki samorządu terytorialnego,
- związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego,
- instytucje kultury (samorządowe, państwowe oraz współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego).

W przypadku projektów dotyczących ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego, beneficjentami pomocy mogą być:

- jednostki samorządu terytorialnego,
- związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego,
- instytucje kultury (samorządowe, państwowe oraz współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego),
- publiczne szkoły wyższe,
- organizacje pozarządowe,
- kościoły, związki wyznaniowe i ich jednostki organizacyjne posiadające osobowość prawną, organy administracji rządowej.

Priorytet 8. Wykorzystanie i promocja dolnośląskiego potencjału turystycznego i uzdrowiskowego („Turystyka”)

Główny cel: Wzrost konkurencyjności dolnośląskiej oferty turystycznej na rynku krajowym i międzynarodowym poprzez lepsze wykorzystanie walorów turystycznych regionu. Realizacja priorytetu przyczyni się do wzrostu znaczenia turystyki jako czynnika wpływającego na rozwój społeczno - gospodarczy województwa.

Cały priorytet opiera się na pięciu produktach, m.in:

Produkt „turystyka uzdrowiskowa”

W myśl tego działania wspierane będą projekty dotyczące m.in. odbudowy i renowacji architektury zdrojowej, rewitalizacji parków (szczególnie zdrojowych) wraz z istniejącymi na ich terenie obiektami kubaturowymi (np. teatry, muszle koncertowe), odbudowy, budowy i rozbudowy oraz wyposażenia pijalni wód

Produkt „turystyka kulturowa”

W ramach priorytetu wspierane będą zadania dotyczące m.in. dostosowania do potrzeb turystycznych obiektów dziedzictwa kulturowego wraz z ich udostępnieniem dla ruchu turystycznego, rozwoju infrastruktury, tj. np. punkty widokowe, publiczne miejsca noclegowe zlokalizowane w otoczeniu szlaków tematycznych (np. szlak cysterski, szlak zamków piastowskich, etc.) oraz wspierane będą przedsięwzięcia promocyjne i kampanie informacyjne propagujące dolnośląskie dziedzictwo kulturowe oraz imprezy, wydarzenia kulturalne i artystyczne o znaczeniu, co najmniej, regionalnym.

O środki finansowe będą mogły ubiegać się następujące podmioty:

- jednostki samorządu terytorialnego,
- związki, porozumienia i stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego,
- regionalne i lokalne organizacje turystyczne nie działające w celu osiągnięcia zysku,
- samorządowe instytucje kultury,
- publiczne szkoły wyższe,
- kościoły, związki wyznaniowe i ich jednostki organizacyjne posiadające osobowość prawną,
- podmioty, w których udział większościowy – ponad 50% akcji, udziałów itp. posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki, porozumienia i stowarzyszenia,
- organizacje pozarządowe.

3. Europejska Współpraca Transgraniczna 2007-2013

3.1. Dolny Śląsk - Saksonia

Za cel ogólny programu EWT Dolny Śląsk uznano wsparcie zintegrowanego i zrównoważonego rozwoju w sferze gospodarczej, społecznej i kulturalnej zmierzające do zwiększenia konkurencyjności obszarów życia mieszkańców.

Jednym z planowanych priorytetów współpracy jest współpraca na rzecz zrównoważonego rozwoju i spójności obszaru wsparcia. Priorytet będzie realizowany poprzez wsparcie zadań zmierzających do realizacji m.in. celu szczegółowego 1.4. Turystyka kulturowa oraz 1.5. Dziedzictwo kulturowe i ład przestrzenny

Obszarami wsparcia są powiaty: bolesławiecki, dzierzoniowski, jaworski, jeleniogórski, kamiennogórski kłodzki, lubański, lwówecki, strzeliński, świdnicki, ząbkowicki, wałbrzyski, zgorzelecki, złotoryjski oraz miasto na prawach powiatu Jelenia Góra

3.2. Dolny Śląsk - Czechy

Jednym z obszarów wsparcia programu ma być Priorytet 2: Poprawa warunków rozwoju przedsiębiorczości i turystyki, którego celem jest wzmocnienie rozwoju gospodarczego obszaru pogranicza polsko-czeskiego poprzez rozszerzenie oferty turystycznej obszaru pogranicza polsko-czeskiego.

Dziedzina wsparcia zostanie objęte wsparcie rozwoju turystyki poprzez ochronę i odnowę bogactwa kulturowego i przyrodniczego, tradycji rzemieślniczych, odbudowa budowli sakralnych, fortyfikacji, historycznych zespołów urbanistycznych i technicznych, cech krajobrazu kulturowego, rozwój: szlaków i ścieżek rowerowych, ścieżek jeździeckich, ścieżek i szlaków turystycznych i narciarskich, infrastruktury towarzyszącej oraz wyposażenia sportowo-rekreacyjnego.

Obszarami wsparcia są powiaty: bolesławiecki, dzierzoniowski, jaworski, jeleniogórski, kłodzki, lubański, lwówecki, strzeliński, świdnicki, wałbrzyski ząbkowicki, zgorzelecki, złotoryjski oraz miasto na prawach powiatu Jelenia Góra,

IV Dofinansowanie opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego z budżetu państwa

W roku 2004 Rząd RP zatwierdził Narodową Strategię Rozwoju Kultury wraz z jej Narodowymi Programami Kultury. Misją NSRK jest zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.

Celem strategicznym jest zróżnicowanie rozwoju kultury w regionach, zaś celami częściowymi są:

- wzrost efektywności zarządzania sferą kultury,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania,
- zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury,
- wzrost uczestnictwa w kulturze,
- wzrost udziału kultury w PKB,
- poprawa dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury kulturalnej,
- efektywna promocja twórczości,
- promocja polskiej kultury za granicą.

Instrumentami realizacji założonych celów częściowych w NSRK są:

1. Narodowy Program Kultury „Wspierania Debiutów i Rozwój Szkół Artystycznych”,
2. Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”,
3. Narodowy Program Kultury „Rozwój Instytucji Artystycznych”,
4. Narodowy Program Kultury „Znaki Czasu”,
5. Narodowy Program Kultury „Promocja Czytelnictwa i Rozwój Sektora Książki”.

Za realizację celów operacyjnych wymienionych w NSRK odpowiedzialne są programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. PO zawierają m.in. szczegółowy plan budżetu przeznaczony na każdy instrument w danym roku budżetowym, rodzaje kwalifikujących się projektów; sposobów ich naboru i wyboru oraz wykaz podmiotów uprawnionych do ubiegania się o wsparcie finansowe ujęto w 11 Programach Operacyjnych Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

1. PO „Promocja twórczości”
2. PO „Rozwój infrastruktury kultury i szkół artystycznych”
3. PO „Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury”
4. PO „Fryderyk Chopin”
5. PO „Rozwój inicjatyw lokalnych”
6. PO „Promocja kultury polskiej za granicą”
7. PO „Promocja czytelnictwa”

8. PO „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”
9. PO „Znaki Czasu”
10. PO „Patriotyzm jutra”
11. PO „Dziedzictwo Kulturowe”

Dla zadań związanych z ochroną nad zabytkami najistotniejsze są przedstawione poniżej programy operacyjne.

1. PO Dziedzictwo Kulturowe
2. PO Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Program Operacyjny „Dziedzictwo Kulturowe”

Celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków, wsparcie działalności muzeów oraz rozwój kolekcji muzealnych. Program obejmuje także zabytki z Polską związane, a znajdujące się poza granicami kraju.

Priorytet 1. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych

Celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków, wsparcie działalności muzeów oraz rozwój kolekcji muzealnych. Program obejmuje także zabytki z Polską związane, a znajdujące się poza granicami kraju.

Odbiorcami pomocy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego mogą być jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, wyższe uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe, prywatni właściciele lub posiadacze zabytków w odniesieniu do obiektów przeznaczonych na cele publiczne

W ramach priorytetu można zgłaszać zadania związane z:

1. Rewitalizacją, rewaloryzacją, konserwacją, renowacją, adaptacją historycznych obiektów i zespołów w tym w szczególności związane z:
  - rewitalizacją historycznych obszarów miejskich,
  - rewaloryzacją i konserwacją zabytków romańskich,
  - rewaloryzacją zabytkowych cmentarzy,
  - konserwacją zabytków ruchomych (nie wchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów, zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów,
  - rewaloryzacja i konserwacja zabytków budownictwa drewnianego;
2. Renowacją, ochroną i zachowaniem miejsc pamięci i martyrologii, będących zabytkami.

Priorytet 2. Rozwój instytucji muzealnych

Beneficjentami pomocy mogą być jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, archiwa państwowe, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe.

Dofinansowanie mogą otrzymać zadania polegające na:

- zakupie dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych,
- zakupie starodruków i archiwaliów,
- konserwacji, mikrofilmowaniu i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych,
- popularyzowaniu wiedzy o nowych technikach konserwacji zabytków ruchomych poprzez organizowanie konferencji, szkoleń i warsztatów,
- dofinansowaniu wykonania kopii starodruków i inkunabułów,
- organizowaniu wystaw muzealnych, wraz z drukiem katalogów,
- wspieraniu działalności edukacyjnej prowadzonej przez muzea (np. konkursy, warsztaty, lekcje muzealne, itp.),
- organizowaniu konferencji, seminariów i innych spotkań mających na celu wymianę opinii i doświadczeń z zakresu muzealnictwa, archiwistyki i ochrony zabytków oraz dofinansowanie wydawnictw pokonferencyjnych.

Priorytet 3. Ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami kraju

Pomoc finansową mogą otrzymać państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe na zadania związane z:

- rewaloryzacją oraz pracami remontowymi i konserwatorskimi w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju,
- rewaloryzacją zabytkowych cmentarzy oraz renowacją, ochroną i zachowaniem miejsc pamięci i martyrologii za granicą,
- dokumentowaniem utraconego i rozproszonego za granicą polskiego dziedzictwa (w tym badania naukowe, kwerendy biblioteczne i archiwalne i inwentaryzacja),
- promowaniem badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju,
- upamiętnianiem wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju,
- pomocą instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich na Zachodzie oraz innym organizacjom i instytucjom polonijnym lub emigracyjnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego poza granicami kraju.

Priorytet 4. Ochrona zabytków archeologicznych

Wnioskodawcą mogą być jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, prywatni właściciele lub posiadacze zabytków w odniesieniu do obiektów przeznaczonych na cele publiczne, podmioty gospodarcze (pomoc de minimis).

Rodzaje wspieranych zadań:

- inwentaryzacja zabytków archeologicznych,
- badania, dokumentowanie, opracowywanie wyników inwestorskich ratowniczych badań zabytków archeologicznych,

- rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, modernizacja i adaptacja na cele publiczne nieruchomości zabytków archeologicznych o własnej formie krajobrazowej,
- konserwacja ruchomych zabytków archeologicznych,
- zabezpieczenie zabytków archeologicznych przed zagrożeniami naturalnymi,
- ochrona zabytków archeologicznych na wypadek eksploatacji rabunkowej,
- opracowywanie i publikowanie wyników badań archeologicznych,
- badania zabytków archeologicznych posiadających znaczenie dla polskiego dziedzictwa narodowego znajdujących się poza granicami kraju.

Program Operacyjny Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego” jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wkładu krajowego do wybranych projektów kulturalnych, realizowanych ze środków europejskich. Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego to inaczej umowa przyrzeczenia o współfinansowaniu projektów realizowanych ze środków europejskich pod warunkiem ich wyboru do realizacji przez właściwe organy w ramach funduszy strukturalnych, programów wspólnotowych, środków EFTA oraz innych środków europejskich.

Dofinansowanie ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wkładu publicznego (tzw. „wkładu własnego”) dotyczy w szczególności projektów realizowanych w ramach:

a) Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego ZPORR

Działania:

1.3.1 Regionalna infrastruktura edukacyjna.

1.4 Rozwój turystyki i kultury.

1.5 Infrastruktura społeczeństwa informacyjnego.

3.1 Obszary wiejskie.

3.3 Zdegradowane obszary miejskie, przemysłowe i powojenne.

3.5 Lokalna infrastruktura społeczna.

b) Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwoju obszarów wiejskich”

Działania:

2.3 Odnowa wsi oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego.

c). Mechanizmu Finansowego EOG i Norweskiego Mechanizmu Finansowego

d). Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG III

e). Programów Wspólnotowych (m.in. Kultura 2000).

Beneficjentami pomocy mogą być:

- państwowe i samorządowe instytucje kultury oraz instytucje filmowe,

- jednostki samorządu terytorialnego,
- szkoły artystyczne I i II stopnia oraz uczelnie artystyczne,
- Kościoły i związki wyznaniowe,
- organizacje pozarządowe.

V Dofinansowanie opieki nad zabytkami z budżetu Województwa Dolnośląskiego

Z budżetu Samorządu Województwa Dolnośląskiego wspierane są zadania z zakresu ochrony i opieki na zabytkami zgodnie z obowiązującą ustawą z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. Nr 96, poz. 873 ze zm.), która zobowiązuje organy administracji publicznej do współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego.

Zasady przyznawania dotacji na realizację zadań publicznych określają przepisy ustawy z dnia 30 czerwca 2005 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2005 r. Nr 249, poz. 2104).

W celu racjonalnego wykorzystania środków budżetu województwa na realizację zadań publicznych przez organizacje pozarządowe, wprowadzono zasady określające procedurę organizowania otwartych konkursów ofert poprzedzających przyznanie dotacji oraz zasady rozliczania. (Uchwała Nr 1637/II/2004 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 17 sierpnia 2004 r. ze zm. w sprawie Instrukcji postępowania w sprawie wdrażania „Karty Współpracy Samorządu Województwa Dolnośląskiego z podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na Dolnym Śląsku”).

Cel: Wyłonienie i wsparcie projektów na realizację zadań publicznych Województwa Dolnośląskiego wraz z udzieleniem dotacji na dofinansowanie ich realizacji w następujących dziedzinach:

- zadania konserwatorsko-renowacyjne, które wymagają dofinansowania z uwagi na konieczność podjęcia niezbędnych prac ratowniczych,
- renowacja i konserwacja zabytków ruchomych, znajdujących się na terenie Województwa Dolnośląskiego,
- prace konserwatorsko-renowacyjne obiektów nieruchomych, wsparcie których wpływałoby na zakończenie całości zadania.

Podmiotami uprawnionymi do złożenia oferty są działające w obszarze kultury są:

- organizacje pozarządowe w rozumieniu ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. nr 96 z 2003 r. poz. 873),
- osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności pożytku publicznego,
- stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego,

- jednostki organizacyjne podległe organom administracji publicznej lub przez nie nadzorowane.

Finansowanie opieki nad zabytkami przez samorząd województwa dolnośląskiego w latach 1999-2005

Zgłoszone do Urzędu Marszałkowskiego wnioski o dofinansowanie prac konserwatorskich zostały zrealizowane w następującej wysokości.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	razem
Liczba zgłoszonych wniosków	16	151	123	137	95	99	81	621
Liczba udzielonych dotacji	10	30	58	29	34	33	30	224
Kwota udzielonych dotacji	1 035 000	1 551 177	1 323 000	700 000	720 000	600 000	650 000	6 579 177
Wartość kosztorysowa zgłoszonych prac	brak danych	401 217 627	407 563 965	35 250 197	177 002 797	110 230 516	22 858 052	1 154 123 154

Dotacje Urzędu Marszałkowskiego pozwalały na wsparcie określonych w kosztorysach kosztów prac konserwatorskich w wysokości zaledwie 0,6% zgłoszonych potrzeb. Średnia wysokość przyznanych dotacji to 29.371 złotych.

Przy takiej jak dotychczas wysokości posiadanych środków, dotacje Urzędu Marszałkowskiego mają głównie znaczenie symboliczne zachęcając zdeterminowanych do podjęcia starań o zgromadzenie niezbędnych funduszy z innych źródeł lub we własnym zakresie.

W tej sytuacji można wybrać dwie drogi:

1. kumulacji środków na wybranych zadaniach,
2. kontynuowania polityki wspierania jak największej liczby prac małymi kwotami.

Zaleca się aby przyjąć rozwiązanie drugie, jako przynoszące większe efekty społeczne i wspierające aktywność w poszukiwaniu środków.

11. Zadania programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego

Wynikające z *Programu* zadania dla Urzędu Marszałkowskiego lub podległych mu jednostek są zgodne z zapisami zawartymi w „Strategii Rozwoju województwa dolnośląskiego do 2020 roku”: działanie 3.3 ochrona dziedzictwa kulturowego, działanie 2.2. ochrona dziedzictwa cywilizacyjnego, rozwój tożsamości regionalnej.

11.1. Dofinansowanie prac konserwatorskich i zabezpieczenia zabytków

11.1.1. Dofinansowanie prac konserwatorskich na drodze konkursu ofert na realizację zadań publicznych z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego

Opis zadania:

Zakłada się, że wypracowana formuła dofinansowania nie ulegnie zmianie, nadal będzie to konkurs ofert, który skierowany jest do możliwie dużej liczby beneficjentów. Głównym celem jest pobudzenie do działania maksymalnej liczby osób prawnych.

Jako priorytet w przyznawaniu środków w okresie funkcjonowania programu przyjmuje się:

- w zakresie zabytków architektury i budownictwa prace zabezpieczające i remontowe przy obiektach znajdujących się w udokumentowanym złym stanie technicznym, zagrożonych postępującą destrukcją, w pierwszej kolejności budowli drewnianych, następnie pomników historii i proponowanych do uznania za pomniki historii,
- w zakresie dzieł sztuki i rzemiosła artystycznego konserwacja obiektów o udokumentowanym złym stanie zachowania, powstałych do schyłku wieku XVIII, w pierwszej kolejności zabytków sztuki średniowiecznej.

11.1.2. Dofinansowanie na drodze konkursu wykonania i funkcjonowania zabezpieczeń przeciwwłamaniowych i przeciwpożarowych w obiektach o cennych wystroju i wyposażeniu, a także w budowlach drewnianych

Opis zadania:

Zakłada się, że ze względu na duże zagrożenie, potwierdzone wysoką liczbą włamań i kradzieży, należy stworzyć dodatkową zachętę i pomoc dla tych podmiotów, które posiadają cenne dzieła sztuki i rzemiosła artystycznego. Głównym celem jest zabezpieczenie przeciwwłamaniowe zespołów wystroju i wyposażenie oraz przeciwpożarowe zabezpieczenie budowli drewnianych.

11.2. Wspieranie rozwoju bazy i sieci muzealnej w regionie, przede wszystkim w zakresie powstania magazynów muzealnych, w tym archeologicznych.

Opis zadania:

Zakłada się, że istniejąca sieć muzeów nie ulegnie w okresie funkcjonowania programu zmianie lub zmiany te będą niewielkie. Prowadzone obecnie prace wykopaliskowe to w 90% badania ratownicze. Zgromadzony podczas ich prowadzenia materiał na mocy Ustawy jest własnością Skarbu Państwa. Jego wartość naukowa jest różna i w dużym stopniu przypadkowa. Rozproszenie znalezisk lub ich przeniesienie poza region uniemożliwi lub co najmniej bardzo utrudni ich naukowe wykorzystanie. Stworzenie magazynów z ośrodkami badawczymi w oparciu o wybrane istniejące muzea pozwoli na zachowanie w regionie tej części dziedzictwa, a jednocześnie wzmocni regionalną sieć muzealną.

Warunkiem udziału Urzędu Marszałkowskiego jest dofinansowanie przedsięwzięcia przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

11.3. Działania szkoleniowe i promocyjne

11.3.1 Przeprowadzenie szkoleń i wydanie materiałów instruktażowych dla radnych i urzędników samorządowych oraz właścicieli i użytkowników zabytków, zawierających informację o sposobie przygotowywania programów opieki nad zabytkami oraz o zakresie i możliwościach opieki i ochrony zabytków przez gminy i powiaty

Opis zadania:

Zakłada się, że główną przeszkodą w powstawaniu i realizowaniu gminnych programów opieki jest brak wzorów oraz doświadczeń w tym zakresie. Głównym celem jest pobudzenie do działania samorządów zarówno w zakresie opracowania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, obligatoryjnych programów opieki nad zabytkami jak i korzystania z możliwości finansowania przedsięwzięć związanych z ochroną zabytków, w tym z programami rewaloryzacyjnymi.

11.3.2. W ramach promowania regionu, wspieranie w drodze konkursu ofert, wydawnictw i publikacji multimedialnych o zabytkach regionu, zwłaszcza jako elementu oferty turystycznej;

Opis zadania:

Istniejąca na rynku księgarskim oferta wydawnicza nadal jest zbyt mała i koncentruje się przede wszystkim na zabytkach powszechnie znanych. Zakłada się, że dofinansowanie na drodze konkursu ofert zachęci również mniejsze ośrodki do wydania publikacji o swoich zabytkach. Podobnie kształtuje się sytuacja w zakresie publikacji multimedialnych. Głównym celem jest pobudzenie do działania maksymalnej liczby osób prawnych, przede wszystkim samorządów, stowarzyszeń i fundacji.

11.3.3. Organizacja i udział w Europejskich Dniach Dziedzictwa jako corocznej imprezy popularyzującej zabytki.

Opis zadania:

Zakłada się, że wypracowana przez Radę Europy formuła Europejskich Dni Dziedzictwa jako imprezy popularnej, o masowym charakterze, opartej w zasadzie o działania wolontariuszy, wymaga ze strony Urzędu Marszałkowskiego pomocy w zakresie organizacyjnej i promocyjnej. Zadanie to zostanie powierzone jednostce organizacyjnej Urzędu Marszałkowskiego lub innej samorządowej i zabezpieczone w corocznych planach finansowych. Głównym celem jest pobudzenie do działania maksymalnej liczby osób fizycznych i prawnych oraz udział jak największej liczby uczestników mogących odwiedzić jak największą liczbę zabytków.

11.3.4. Stworzenie nagrody Marszałka Województwa dla najlepszego użytkownika zabytku.

Opis zadania:

Nagroda przyznawana będzie w drodze konkursu, przez kapitułę działającą na podstawie regulaminu, który zostanie opracowany przez Wydział Kultury Urzędu Marszałkowskiego.

11.3.5. Rozwinięcie programów nauczania regionalnego dla uczniów szkół stopnia podstawowego i gimnazjalnego.

Opis zadania:

Wypracowanie, wspólnie z Wydziałem Nauki i Edukacji Urzędu Marszałkowskiego, założeń pozwalających stworzyć program edukacji regionalnej o nazwie Znaki Przeszłości - Znaki Czasu.

11.4. Parki kulturowe

11.4.1. Stworzenie koncepcji sieci parków kulturowych, jako materiału inicjującego dyskusję nad ich utworzeniem przez lokalne samorzady;

Opis zadania:

Przygotowanie przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, filia we Wrocławiu, we współpracy z Zarządem Województwa Dolnośląskiego opracowań koncepcyjnych, jako materiału studyjnego dla lokalnych samorządów. Utworzenie parku kulturowego jest zależne jedynie od woli lokalnego samorządu. W wielu przypadkach brak jednak podstawowych, studyjnych materiałów, które by pozwoliły na podjęcie dyskusji o celowości stworzenia parku, jest to szczególnie trudne w wypadku gdy park miałby swym zasięgiem objąć obszar kilku gmin. Głównym celem jest pobudzenie do działania w tym zakresie samorządów lokalnych.

11.4.2. Opracowanie przez Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne studiów określających granice parków kulturowych.

Opis zadania:

Powołanie parków kulturowych jest stosunkowo nową formą ochrony zabytków. Decyzję w tym zakresie pozostawiono w gestii samorządów, Wojewódzki Konserwator Zabytków ma całą procedurę jedynie opiniować. Samorząd Wojewódzki nie jest wymieniony wśród uczestników tego procesu. Jednak nie wyklucza to przygotowania przez Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne studiów koncepcyjnych, które mogą stać się inspiracją dla lokalnych samorządów.

Na obszarze województwa dolnośląskiego powołano następujące parki kulturowe:

- Srebrnogórski Park Kulturowy - obejmujący tereny twierdzy Srebrna Góra,
- Kłodzki Park Kulturowy - obejmujący tereny twierdzy w Kłodzku.

Trwają prace nad powołaniem parku kulturowego na terenie gminy Mysłakowice pow. jeleniogórski, obejmującego zespół kilku rezydencji i obszarów związanych z nimi funkcjonalnie oraz przestrzennie.

Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne przedstawi samorządom lokalnym studyjne propozycje utworzenia następujących parków kulturowych:

- opactwa cystersów w Henrykowie wraz z otoczeniem,
- opactwa cystersów w Lubiążu wraz z otoczeniem,
- opactwa cystersów, zamku i parku zamkowego w Kamieńcu Ząbkowickim,
- opactwa cystersów w Krzeszowie z okolicznymi wsiami i Chełmskiem Śląskim wraz z kolonią domów tkaczy,
- założenia kalwaryjskiego w Wambierzycach,
- zespołu zamku i parku krajobrazowego w Wałbrzychu-Książu,

- układu krajobrazowego Bolków - Świny z okolicznymi wsiami o zachowanej średniowiecznej strukturze ruralistycznej,
- rezydencji położonych nad Kwisą (na odcinku od zamku Czocha do Kliczkowa) oraz nad Bobrem (na odcinku od Siedlęcina do Bolesławca) z włączeniem zespołu budowli hydrotechnicznych,
- zespołu relikwów budowli i urządzeń technicznych związanych z kopalniami węgla kamiennego w Wałbrzychu (realizacja idei Otwartego Muzeum Techniki),
- układu urbanistyczno-ruralistycznego Wierzchowice-Krośnice, enklawy zabudowy z XVIII w., typowej dla Wirtembergii.
- regionu najbardziej intensywnego występowania zabudowy przysłupowo-zrębowej w południowo-zachodniej części województwa.

11.5. Tematyczne szlaki turystyczne

11.5.1. Sieci tematycznych rowerowych, pieszych, wodnych i samochodowych szlaków turystycznych uzupełniających obecną strukturę

Opis zadania:

Przygotowanie przez interdyscyplinarny zespół ekspertów koordynowany przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego opracowań koncepcyjnych, jako materiału studyjnego dla lokalnych samorządów. Wynikające z programu rozwoju turystyki województwa dolnośląskiego spostrzeżenia mówią o dużej atrakcyjności turystycznej regionu. Prowadzone działania promocyjne mają na celu zachęcenie do pobytu w województwie dolnośląskim znacznie większej niż obecna liczby turystów. Należy zatem poszerzyć istniejącą ofertę również w tym zakresie. Zakłada się, że stworzenie proponowanych szlaków tematycznych doprowadzi do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu. Głównym celem jest dyslokacja ruchu turystycznego i pobudzenie do działań związanych z jego obsługą, również poprzez renowację i udostępnianie zabytków, maksymalnej liczby osób prawnych. Zaproponowane do rozbudowania lub utworzenia szlaki turystyczne w większości odpowiadają propozycjom zawartym w Programie rozwoju turystyki województwa dolnośląskiego.

Postuluje się, aby Urząd Marszałkowski powołał interdyscyplinarny zespół ekspertów w celu przystąpienia do prac koncepcyjnych nad następującymi rowerowymi i samochodowymi szlakami turystycznymi:

- Via Regia (dawny główny szlak kupiecki z Rusi do Europy Środkowej, zwany również Wysoką Drogą), jako przedłużenie istniejącego już w Niemczech szlaku turystycznego od Görlitz/Zgorzelec przez Lubań, Nowogrodzic, Bolesławiec, Chojnów, Legnicę, Środę Śląską, Wrocław, Oławę do Brzegu i dalej w kierunku wschodnim przez Opole, Kraków, Lwów do Kijowa,
- rozbudowa szlaku Świętego Jakuba, inicjatywy mającej na celu przedłużenie europejskiej drogi pielgrzymkowej do Santiago de Compostela w kierunku wschodnim,
- szlak architektury drewnianej, który powinien być jednym z elementów ogólnopolskiej sieci szlaków poświęconych tej tematyce (obejmujący kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy, kościół Wang w Karpaczu, inne drewniane świątynie i najcenniejsze przykłady architektury i budownictwa drewnianego zarówno ludowego),

- szlak fortyfikacji nowożytnych i najnowszych (dzieła obronne powstałe od wieku XVII do zakończenia II wojny światowej) obejmujący nowożytne twierdze w Kłodzku, Srebrnej Górze, Świdnicy, Głogowie, podziemne fabryki zbrojeniowe i nowoczesne fortyfikacje Linii Odry,
- szlak pereł architektury dolnośląskiej, obejmujący najcenniejsze pod względem artystycznym i dostępne dla zwiedzających budowle regionu,
- ożywienia dolnośląskiego odcinka krajowego szlaku Fryderyka Chopina, formalnie powołanego przez Ministra Kultury, jednak faktycznie nie istniejącego jako produkt turystyczny,
- szlak *Śladem karkonowskich hut szkła*, który powinien obejmować czeską i polską stronę Kakronoszy: Harrahov, Jakuszyce-Orle, Szklarska Poręba, Chromiec, Piechowice (koncepcja szlaku była częściowo przygotowana przez nieżyjących już niestety: Mieczysława Buczyńskiego i Marka Wikorejczyka),
- szlak "Śląskie Eldorado", obejmowałby miejscowości związane ze śląskimi ośrodkami wydobywania złota, tj.: Lwówek Śląski, Złotoryja, Mikołajowice, okolice Jeleniej Góry (Szklarska Poręba, Karpacz, Dziwiszów), Złoty Stok, Głucholazy, szlak Hauptmannów, obejmujący miejscowości związane z braćmi Carlem i Gerhartem Hauptmannami na terenie niemieckim i polskim: Hidensee, Erkner (pod Berlinem), Jakuszyce Orle, Szklarska Poręba, Jelenia Góra-Jagniątków, Bolków, Szczawno Zdrój, Wrocław,
- szlak Via Sacra, obejmujący miejscowości w Saksonii, Czechach i Polsce, m.in.: Jelenia Góra, Krzeszów, Jawor,
- rozwinięcie istniejącego Szlaku Papieskiego: Kudowa Zdrój, Czerмна , Błędne Skały, Karlów, Szczeliniec, Radków, Wambierzyce.

Wskazane do rozbudowania lub utworzenia szlaki turystyczne w większości odpowiadają propozycjom zawartym w „Programie rozwoju turystyki województwa dolnośląskiego”. Preferowane w tym zakresie powinny być tereny wokół większych ośrodków miejskich, ze względu na policentryczny charakter sieci osadniczej województwa i szlaki przeznaczone dla turystyki kolarskiej, tworzące łączące je pasma komunikacyjne.

11.6. Pomniki historii

11.6.1 Wystąpienie do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego o uznanie za pomniki historii:

- kościołów Pokoju w Jaworze i Świdnicy,
- opactwa cystersów w Lubiążu,
- opactwa cystersów w Henrykowie,
- opactwa cysterek w Trzebnicy,
- kościoła Wang w Karpaczu Górnym,
- papierni w Dusznikach Zdroju,
- zespołu zamku i parku krajobrazowego w Wałbrzychu-Książu,
- zespołu kalwaryjskiego w Wambierzycach (po utworzeniu parku kulturowego).

Opis zadania:

Zakłada się również, że w przyszłości fakt uznania przez prezydenta Rzeczypospolitej zabytku za pomniki historii będzie miał coraz większe znaczenie, również finansowe. Ponieważ należy się spodziewać ograniczenia ogólnej liczby obiektów uznanych w Polsce za pomniki historii, jak najszybsze przygotowanie odpowiednich wniosków leży przede wszystkim w interesie władz samorządowych regionu. Głównym celem jest wprowadzenie na listę jak największej liczby najcenniejszych w skali kraju zabytków z terenu województwa dolnośląskiego. Proponowana lista ustala priorytety lecz nie ma charakteru zamkniętego. Lokalne inicjatywy owocujące przygotowaniem odpowiedniej dokumentacji ze środków własnych samorządów lokalnych mogą jedynie zwiększyć szansę na jej poszerzenie. Uznanie za pomniki historii jest warunkiem koniecznym starań o wpis na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

11.7. Parki Krajobrazowe - ochrona dziedzictwa przeszłości

11.7.1. Uwzględnianie w planach ochrony zagadnień związanych z ochroną zabytków.

Opis zadania:

Ze względu na głównie będącą wynikiem działań człowieka fizjografię krajobrazu Dolnego Śląska należy zwrócić uwagę na to, aby w funkcjonujących Parkach Krajobrazowych zagadnienia związane z ochroną zabytków i krajobrazu kulturowego były na równi ważne przy opracowywaniu planów ochrony, jak związane z ochroną walorów przyrodniczych.

Szczególnie istotne jest to w wypadku Parku Krajobrazowego „Chelmy” oraz Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego gdzie wartości kulturowe przeważają nad przyrodniczymi.

W obu tych wypadkach należy uznać za podstawową zasadę postępowania nie wyznaczanie pod zabudowę nowych obszarów, nawet rekreacyjno-lotniskową, oraz nie powiększanie terenów już zabudowanych. Dopuszczalne jest jedynie wprowadzanie zabudowy uzupełniającej istniejącą strukturę w miejscach, formie i w zakresie, który potwierdzony jest archiwalnymi materiałami kartograficznymi i analizami architektoniczno-krajobrazowymi.

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Dolnośląskiego 2007-2011

Wrocław MMVI